

1907
ANUL I.

IULIE—AUGUST

NRUL 11—12.

REVISTA

POLITICĂ ȘI LITERARĂ.

EDITOR: IUNIU BR. HODOSIU. □
PRIM-REDACTOR: AUREL CIATO.

Cu colaborarea d-ilor:

I. Agârbiceanu, Ion Gorun, (Ales. Hodoșiu),
E. Gârleanu, Al. Lăpedatu, Al. Ciura, Dr. C.
Maniu, Dr. Iuliu Maniu, Dr. V. Meruțiu,
Dr. G. Moroianu, Luca Rusu, M. Sadoveanu,
□ □ □ Dr. Ioan Scurtu. □ □ □

ABONAMENTUL: pe un an 10 cor., pe 1/2 an 5 coroane.
Pentru România și străinătate: pe un an 12 fr. pe 1/2 an 6 fr.

Redacția și Administrația:

□ Blaj (Balázsfalva), Ungaria. □

∴ APARE ODATĂ PE LUNĂ ∴

B L A J.

Tipografia Seminariului Arhidiecezan.

Nr. 11—12. ANUL I.

IUL.—AUG., 1907.

REVISTA

POLITICĂ ȘI LITERARĂ.

Editor: IUNIU BR. HODOSIU.

Prim-redactor: AUREL CIATO.

ABONAMENTUL:

pe un an 10 cor., pe
jum. an 5 cor. Pentru
România și străinăt.
pe un an 12 fr., pe
jum. an 6 fr.

ABONAMENTELE:

să se trimită la Admi-
nistrația Revistei:
B L A J (Blăzsfalva),
Ungaria. Manuscrip-
tele nu se înapoiază.

B L A J, Iul.—Aug. 1907.

CĂTRĂ CETITORI.

»Revista politică și literară« cu numărul de față își sistează pentru un timp apariția. Ca revistă lunară nici nu putea să servească cu destul efect scopurilor pentru care a fost înființată. Numai noi știm câtă greutate am avut, când ne vedeam siliți să ne mărginim în tratarea diferitelor chestiuni la fixarea numai a liniilor mari, a anumitor norme și cadre, fără să ne încercăm macar să lămurim deplin natura lucrurilor în toate aplicările lor. Am avut nădejdea, ca în anul al doilea să o putem eda deja săptămânal și atunci apoi să începem cu adevărat munca prielnică, munca cu sistem în sensul programului revistei. Ne-am înșelat! Nu ne-a rămas astfel alta de făcut, decât se sistăm deocamdată apariția revistei până ce vremuri mai bune ne vor îngădui se o scoatem de nou conform intențiilor noastre.

Redacția.

I.—E. DRIAULT

despre chestiunea austro-ungară.

Rasele și naționalitățile.

Dar regii chiar și aliați, sunt mai puțin tari decât naționalitățile și o mare cantitate de naționalități — toate rasele Europei sunt acolo reprezentați — sunt în fierbere în Austro-Ungaria și proclamă dreptul lor de a exista. Împărăția și regatul sunt în deplină revoluțiune de treizeci de ani încoace, și dacă aceasta revoluțiune încă n'a produs radicale transformări nu urmează se nu producă curând și ele — vor interesa întreaga Europă. La toată revoluțiunea este o perioadă preparatoare. Noi suntem la sfârșitul perioadei preparatoare a revoluțiunei austro-ungare și noi trebuie se ne interesăm de lucrul acesta chiar și în Franța.

„Decadența în Austria a elementului teuton ce aspiră a-și căpăta puteri nouă în sinul Mării-Germanii, ridicarea popoarelor slave, reconstituțiunea unui

simbure polon, pol de atragere pentru resturile națiunii dismembrate, complicitățile iredentiste ce pot în mod deosebit adauge la puterea și prestigiul Italiei, pătrunderea Austriei în lumea orientală și muzulmană, toate aceste așezări de forțe ce gravitează spre noue focare, vor aduce cu sine urnirea eșafodagiului diplomatic clădit pe tărâmul clătinat al Europei". (B. Auerbach. Les races et les nationalites en Autrichi-Hongrie, in 8°, 1898. Paris, E. Alcan.)

Este evident, că Austro-Ungaria se găsește în deplină descompunere. Viena sau Pesta nu sunt capitale mai mult decât Praga, Lemberg, Agram ori Laybach. Împăratul, zic împăratul actual, persoana venerată a lui Francisc Iosif, nu e decât boltitura sfârmicioasă a acestei clădiri neregulate. Austro-Ungaria nici barem espresiune geografică nu este.

Nu este aici locul de a intra în detaliul încurcat al acestor populațiuni amestecate, — semnalez numai frumosul op a Dlui Betrand Zuerbach. E destul aici citi culorile mari ale hartei etnografice a acestui stat-duplu.

În împărăția Austriacă sunt și Germani. Ei mai cu samă ocupă Austria propriu zisă, cea mai mare parte a Styriei și a Carintiei, Tirolul de miază-noapte, munții Bohemiei de nord. Ei sunt mândri, că nu mai au o suprașmație necontestată, ei se simt inundați în complexul populațiunilor imperiului prin Slavi. Dela 1870 își întoarnă privirile uimite spre Marea Germanie și gravitează cu încetulspre acest astru sclicios".

Sunt acolo Sloveni. Ei poșed Carniolia. Ei au o adevărată capitală la Laibach. Și de altmintrenea se razimă pe serbo-croații Dalmației, Croației, Slavoniei, Bosniei. Napoleon și Marmont dedură un moment de existență națio-

nală acestei rase, păreau a voi se o facă sâmburele Marei-Illirii reconstituite spre a forma trecătoarea între lumea slavă și cea latină, ce nici unde în alt loc nu se pot apropia. Slovenii cultivă cu pietate aceste suveniri. Sunt acolo Italiani. Ei poșed Tirolul de sud Trentinul, și cuceresc tărâm între munți asupra Germanilor. „Valul în creștere italian asaltează Tirolului localist dela Botzen, Brixen și Insbruch. Tot italienii poședă toate litoralele Istriei. Liga națională a lor are două centre Trientul și Triestul. La Triest a fost descoperit în anul 1882, complotul ce și-a găsit desnodământul în spânzurarea martirului Oberdannt, acolo trebui la 1890 guvernul din Viena se dizolve asociațiunea școlară Pro Patria, acolo esplodează încă din vreme în vreme, în ciuda alianțelor diplomatice, manifestațiunile cele mai tumultoase a șovinismului italian. Dar Austria are lipsă neapărată de Triest; el e unicul seu port.

Sunt acolo Cehi în Bohemia și Moravia. Ei sunt acolo cei mai număroși, trei milioane și jumătate; ei nu sunt singuri: mai sunt două milioane germani. Lupta între aceste rase dușmănoase este de mai multe secole; cei dintâi au Praga, Moldova este rîul lor național; cei din urmă au Reichenberg și Eger, cea mai mare parte a cursului superior al Elbei. Germanii susțin superioritatea civilizațiunei lor și dreptul lor de a governa rasele inferioare. Cehii nu se cred inferiori Germanilor și li arată mai multă ură decât respect. Ei păstrează azi mai mult decât ori când cu fervoare suvenirile istoriei lor naționale: ei venerează memoria lui Carol IV de Luxemburg care a fondat universitatea din Praga. Ei preamăresc periodic memoria lui Ioan Hus. Ei înmulțesc serbările naționale,

de exemplu cea a expoziției etnografice din Praga din anul 1891. — Ei voiesc a se debarasa de hegemonia germană; ei voiesc a fi liberi.

Lupta se poartă mai cu samă în jurul chestiunii limbilor. Ordinul din 17 April 1880. consfințe prima oară scăderea celei germane. Peste câteva luni după aceea a fost retrasă înapoi din cauza amenințării separatiste lansate prin germani, și se poate și prin intervenția guvernului din Berlin. Din nou, în luna Martie 1897, deși circumscripțiile electorale erau împărțite de tot arbitrar, Cehii tineri învinseseră și ordinul din 5 April 1897, a stabilit egalitatea limbilor amenduror.

Aceasta încă le-a părut prea mult germânilor, cari organizează în camera deputaților și în dietă tactica celei mai violente obstrucțiuni. „Mai bine murim germâni decât se putrezim cehi“ strigară. Criza devenise teribil de grea: în 20 Aug. 1899, explodează tulburări la Graslitz, la frontiera, Saxoniei între Germani și Cehi sunt 5 morți, 40 răniți. Tot atunci la Lemberg, într'un toast un ofițer Ceh strigă în limba bohemă Trăiască Împăratul! unul dintre camarazii săi, german, năvălește cu pumnii la el; urmează un duel, germanul cade mort. Epizodele aceste sunt aproape de toate zilele.

Ministeriile cad unul după celalt fără a putea găsi soluțiunea chestiunii Bohemiei. În ultimele luni, ministeriul Chary (Oct. 1899) cade fiindcă a retras ordinul din April 1897 despre paritatea limbilor. Ministeriul Witter (Dec. 1899) n'a făcut decât uz de prerogativa imperială pentru a prolunga odată transacțiunea. Ministeriul Koerber (1900—1905) a durat mai mult timp fără a putea împăciui interesele germane și cehe. Mare te-

mere e, că nu cumva este o întreprindere imposibilă.

Sunt mai departe poloni și ruteni. Ei se împărțesc preste Galiția de o parte și de alta a râului San afluent de a dreapta a Vistulei. Acolo sunt trei milioane și jumătate poloni, foarte localități tată de Habsburgi din ura contra Rusiei; ei dedură Austriei câțiva foarte iluștri bărbați de stat“ contele Badeni, contele Goluchowski „ei visează, rezimați pe Austria, de a fortifica în jurul Cracoviei un simbur polon, se poate a reconstrui o Polonie în viață, în vastul federalism Austro-ungar. Dar mai sunt și cei trei milioane Ruteni, capitala lor este Lemberg. Ei sunt amicii Rusiei, din ura cătră polonizm, și mai sunt cam 1 milion ovrei; Brody, locul lor principal de îngămădire e ca un nou Ierusalim.

Bucovina nu e mare, dar fiind ea în locul unde se împărțesc apele, a devenit un centru de adunare de popoare. Mai ales găsim pe Ruteni și pe Români, ce-și dispută supremația; dar mai sunt poloni, maghiari și germani.

Approape nici într'o Provincie a imperiului austriac nu este majoritate de rasă. Pentru a da satisfacțiune tuturor acestor naționalități nu ar fi destul de a da autonomie fiecărei provincie, ci ar trebui după aceea organizată împărțirea fiecărei provincie în cantonele sale naționale. Aceasta ne face se ne cugetăm la micul infinit a lui Pascal“ în fiecare element, aproape în fiecare celulă a acestui corp unic în felul său se frământă o lume de pretenziuni neîmpăcate.

Nu se deosebește Ungaria. Ea oferă o priveliște teritorială mai compactă. Elementul maghiar cel mai tare, ocupă o pozițiune mai centrală decât elementul german în imperiul Austriac. Cu toate

açeste constituțiunea analistă dela 1867 nu satisface mai bine majoritatea populațiunilor, și harta etnografică a regatului ungar ofere „icoana unui câmp de bătălie“ concentrați pe șes maghiarii sunt siliți a face front de toate părțile, fiind împresurați de un imenz cordon de ase-diare; la nord prin slovacii și rutenii înșirați pe Carpați, la răsărit prin Românii cari se razimă pe citadela transilvană, la sud prin sârbii și croații retransați îndărăptul Dravei, la apus prin venzi și sloveni și bucăți de germani cari ocupă ultimele culme alpestre. —

Cu toate aceste maghiarii se fățuresc, că disprețuiesc total celelalte rase și le refuză toată satisfacțiunea. Ei se țin cerbicos de legea din 6 Decembrie 1868 numită legea naționalităților; ea proclamă națiunea maghiară de una și indivisibilă; limba magiară este singură limba oficioasă, iar creșterea celorlalte idiomuri este minuțios întărită și limitată strins.

Legea aceasta inspirată de spiritul centralizațiunei cerbicoase este fundamentul supremației maghiare în țară. Răzământu-se pe ea guvernul din Pesta a purtat o luptă perseverantă și strajnică în școale contra celorlalte limbe; în unele părți le-a și împins îndărăpt, dar a provocat în jurul șesului dunărean urele violente și o stare de criză aproape așa de mare ca ceea ce domnește în Austria.

În adevăr, numărul celor neîndestuliți întrece pe a celor îndestuliți, sunt aici 10 milioane, nemaghiari contra 7 milioane maghiari. Nemaghiarii esprimă din timp în timp, tot mai des, plângerile lor și apelează la arbitragiul împăratului rege; acesta a fost cum se ști obiectul congreselor etnografice ținute la Pesta la 1895 și 1897.

În regatul ungar sunt două milioane germâni, ei locuiesc cu deosebire în părțile Timișoarei. Ei nu cochetează cu Marea Germanie. La nord, în Tatra și pe poienele Carpaților sunt două milioane Slovaci și Ruteni.

Dar mai ales sunt Românii din Transilvania, la apus Croația de lângă Sava; aceștia sunt cei mai teribili și cei mai număroși dușmani ai unități ungu-rești.

În Transilvania luptele sunt extrem de pasionate între elementele adversare. Sunt aproape 200.000 Germani luterani, 500.000 maghiari cu secuii, armenii și jidanii împreună, și 1.360.000 Români ortodocși (uniți și neuniți). Deosebirile religioase complică deosebirile etnografice. Românii formează majoritatea. Cu toate aceste ei sunt tractați ca învinși și pretind libertățile esențiale. La 26 Martie 1892 își înșirară plângerile lor într'un memorand adresat Împăratului-Rege; ei protestară contra legilor excepționale ce mutilează ori nimicesc dreptul lor electoral, contra eschiderei lor din funcțiunile publice, contra violațiunei drepturilor municipale, școlare și confesionale, ei protestară chiar în contra incorporărei Transilvaniei la Ungaria; căci ei voiesc autonomia lor, dacă nu anectarea cătră regatul tiner și înfloritor vecin al României; ei voiesc ca Francisc Iosif să se proclame ca mare duce a Transilvaniei. Atâtea coroane se ofer capului familiei Habsburge încât o să-l sdrobească.

Croații sunt încă și mai înfricoșatori; și de altfel trebui se li-se facă concesiuni de cu bună vreme, iar nagoda dela 1868 stabili un fel de dualizm croato-magiar. Am amintit dispozițiile esențiale.

În Croația sunt 68.000 magiari, 117.000 germani și 2 milioane croați, adică ei sunt în proporție de 90 la 100. Ei sunt domnii situațiunei, ei, pretind o autonomie completă ei o vor avea, ei se îndestulesc deocamdată cu privilegiile aproape suverane a dietei lor din Agram sau Zagrab cum zic ei. Ei au dealtmintrenea mari ambițiuni. Oare cândva coloni înarmați ai graniței militare, ei au fost sentinelele creștinătății. În vecinătatea dușmanului păgân, naționalitatea lor se formase de bună vreme, conștiință de forța sa și de originalitatea sa. Ei nu iertară ungarilor simpatiile lor pentru turci și îi tratară aproape așa ca pe păgâni. În 1849 rezbелul care l'a purtat banul lor Iellāsici contra ungariei lui Kossuth a fost un fel de rezbел național.

Anectarea Bosniei și Herzegovinei la Austro-ungaria în 1878 a unit cu croații în aceeaș patrie un milion și jumătate de slavi. Cu Dalmația laolaltă ei formează astfel în statul Austro-ungar o grupă compactă de 4 milioane suflete, ce se razimă și de altfel pe populațiunile de aceeaș rasă a Sârbiei și a Muntenegrului. Ei voiesc a restaura regatul întreit a Dalmației-Croației-Slvoniei, ei voiesc se pună pe capul lui Francisc Iosif această coroană întreită. Ei visează pentru mai târziu reconstruirea Mării Sârbii ce ar fi capabilă a avea rol preponderant în desvoltarea politică a peninzulei balcanice.

Ei sunt de acum un ram foarte vivace a mării familii slave. Ei au o viață intelectuală foarte activă și universitatea lor din Zagrab e foarte înfloritoare. Ei au patrioți înflăcârați cum a fost ilustrul arhiepiscop Strossmayer, cari lucră curagios pentru a asigura unitatea și a pregăti mărirea Croației.

Împăratul Francisc Iosif poartă numeroase tittle. El se numește Împăratul austriei, rege apostolic al ungariei, regele Bohemiei, Dalmației, Croației, Slavoniei, Galiției, Sodomieriei și Iliriei, rege de Ierusalim, mare duce de Soscana și de Cracovia, duce de Lotaringia, de Salzburg, de Styria, de Carinthia, de Carniolia, de Bucovina, mare-voivod al Transilvaniei, marcgraf de Moravia, ducele Sileziei de sus și de jos, de Triaul, de Raguza și Zara, conte princiar al Tirolului, de Gärz și de Gradișca, prinț de Prient și de Brisen, marcgraf de Lusatia de sus, domn de Triest și de Istria, de Cattaro și a marcatului Wend

Afară de puține tittle ce se raportă la teritorii vechi perdute, ar trebui ca la fiecare dintre aceste tittle se corăspundă un stat autonom pentru ca supușii împăratului rege să se bucure de libertățile naționale ce le pretind. Ar trebui ca monarhia Austro-ungară oare cândva atât de puternică se ajungă a se divisa într'o pulbere de state.

În total 10.500.000 Germani 7.500.000. Maghiari adică 18. milioane locuitori cari se bucură de toate drepturile lor politice și de supremația asupra celorlalți; — 7.300.000 cehi, moravi seu slovaci, 3.700.000 poloni, 3.500.000 Ruteni 3.500.000 Români, 1.300.000 Sloveni, 4 milioane Croați, Serbi, bosniaco adică 23.500.000 de locuitori ce lucră din resputeri pentru desfacerea monarhiei dualiste, aceasta este azi situațiunea statului austro-ungar.

De aci rezultă o ferbere revoluționară activă o afirmare nisuitoare a raseilor ce vegetau și se ignorau. Aceasta este o noauă bogăție pentru viața politică a Europei, elemente roditoare a me-

datățiunei pentru istoricul și pentru bărbatul de stat.

Este aceasta descompunere sau transformățiune organică? Nu se pare cu putință ca dinastia de Habsburg se reziste la evoluțiunea aceasta ce se îndeplinește așa rapede sub ochii aceluia, care se poate va fi ultimul suveran al acestui mozaic de naționalități.

Sfârșit trist al unui regim trist. Francisc Iosif și'a început domnia la 1848. în desăvârșită criză revoluționară, Bohemia reclama autonomia sa, Ungaria era în stare de rescoală, toate popoarele sale agitate de o stranie febrere de libertate, fără a vorbi de altfel despre Italia și despre Germania. *Nu sunt așa mari deosebiri între 1848 și 1900, dacă nu aceea că aceea febrere s'a transformat într'o conștiință foarte limpede a drepturilor națiunilor și într'o voință neclintită de a le obține.* Și se poate că Francisc Iosif, î-și face mărturisirea, că guvernarea lui de cincizeci de ani n'a întărit împărăția lui, nu a scăpat-o de revoluțiunea ce o pândeste.

Aceasta stare fără îndoială va dura sigur cât El, iar El nu are fiu. El a cunoscut toate nenorocirile casnice și politice, și familia lui e ca acele fatale familii din antichitatea legendară seau ale istoriei reale ca Atrizii seau ca Stuartii. Fratele seu Maximilian a fost împăratul Mexicului și împușcat prin Mexicani, cumnatăsa împărăteasa Șarlota a înnebunit în urmă, și încă și azi își duce existența sa goală. Fiul său unic Rudolf s'a sinucis, probabil din supărări de dragoste, într'o dramă acoperită de misteriu. Femeia sa împărăteasa Elizabeta, un suflet duios și visător, a căzut sub pumnalul unui anarchist la Geneva.

Magenta, Solferino, Sadova, trei teribile nume în istoria acestei domnii. Ele însămnă perderea Italiei și Germaniei și desfacerea Ungariei. Aceste suveniri nu sunt compenzate prin anesiunea Bosniei și Hercegovinei, ce a adaos la puterea populațiunilor slave în imperiu și se poate a intețit disoluțiunea sa.

Sunt domnitori pe cari nenorocirea îi lipsește de afecțiunea popoarelor sale, ce voiesc ai face respunzători pe ei. Dar înfrângerile lui Francisc Iosif pentru ai săi n'a mutilat patria, ba încă ar găsi-o și prea mare. Și ele au rămas strîns grupate în jurul bătrânului împărat atât de încercat spre al face să uite năcazurile sale. Vor păstra oare ele aceasta loialitate față de urmașul său? Și se poate că acest sentiment este singurul comun între supușii Habsburgilor.

De mult timp deja se numește imperiul otoman imperiul „omului bolnav“. Și Habsburgii au fost între doftorii cari au întreprins al ucide. Habsburgul nu se află cu mult mai bine, și se poate că are mai puține zile de trăit decât sultanul.

Lăsământul nu e mai puțin disputat nici mai puțin dificil al împărții. Precum în Balcani, și la Dunărea mijlocie sunt rivalități înflăcărare. pline de sângeroase conflicte. Încă nu suntem numai la luptele oratorice din parlamentul Vienez și Budapestan, ce deja au degenerat mai de multe ori în brutale bătăi cu pumnul și cu svârlirea afară chiar a unor deputați mai îndărjiți. Aceasta nu înaintează regularea afacerilor pendente.

Transacțiunea n'a putut fi renoită dela 1897 și constituțiunea nu funcționează mai mult decât provizoric. Iată că ungurii profită de aceasta pentru a pretinde, ca armata comună să fie împărțită într'o armată austriacă și într'una ungară.

Partidul lui Kosuth, sau partidul neatârării se înmulțește, cabinetul Fehérváry (1905) a disolvat cu miliția camera ungurească.

După aceea s'a ajuns la o învoială între ungaria și regele său. Cât va se dureze?

N'a fi lipsă la tot cazul ca urmașul lui Francisc Iosif se meargă la Praga spre ași pune pe cap coroana lui Sf. Wenceslav; și se poate, că Francisc Iosif pentru el rezervează onorurile unei atari ceremonii pentru a întări noul tron prin o redobândire de popularitate. Cu toate aceste, ori că unul seau celalt împărat va restaura regatul Bohemiei aceasta nu va fi o soluțiune, nici chiar pentru Bohemia; fiindcă Germanii acestei țări nu-și vor da consimțirea se devină supușii unui regat ceh, și se fie administrați prin un guvern ceh. Mai bine se vor da cu totul la Berlin.

Apoi va mai trebui să meargă la Agram sau Zagrab spre a lua înprimire coroana întreită. Aceasta iară va fi și mai grav, căci restaurată odată Iliria va avea îndată interese divergente și va putea deveni o graniță de netrecut pentru influența germană spre sud

Foarte bine poate ori cine înțelege, pe hârtie, în tăcerea meditațiunei, aceste deosebite organisme naționale ce stăruesc a scăpa din lumea aceasta confuză pentru a trăi o ezistență neatârnată. Înțelegem un regat ceh, cu rezervele amintite, — a ezistat în istorie un regat ceh. Înțelegem renașterea Poloniei în jurul Cracoviei, cu toate că mare putere de închipuire se recere pentru a o regăsi în viitor construită din toate membrele sale împărștiate, Galiția deasemene vrea se trăiască pentru sine de aci încolo. *Foarte bine înțelegem o Transilvanie neatârnată, aici elementul românesc este*

destul de superior prin număr pentru a se impune celorlalti; și a ezistat în istorie un principat (Mare Voivodat) al Transilvaniei. Mai spre sus de toate putem înțelege ca ceva relativ apropiat și aproape chiar deja înființat o Ilirie slavă, întizindu-se dela Adria până la porțile de fer, se poate la olaltă cu Serbia înrudită și care va fi capabilă se ducă la îndeplinire cu România sau Bulgaria aceea mare federațiune slavă pe care vedem desemnându-se cu încetul pe ruinele imperiului otoman.

Inadevăr mai ușor se poate concepe o soluțiune a chestiunei orientului seau a Balcanilor decât chestiunea austro-ungariei. Unde s'ar găsi în austro-ungaria elementele unei federațiuni, după-ce, amăsurat formulei recunoscute, unanim se constată, că ea se găsește în calea evoluțiunei din dualizm în federalism? La o federațiune se recer popoare cel puțin înrudite: aici afli toate rasele. Mai ales s'ar recere la aceasta popoare, cari se fie atrase unul cătră celalt prin simpatii, prin interese comune: aici nu sunt decât antipatii, decât interese contrare. Ele-și întorc spatele și nu cearcă decât a se scăpa de legăturile ce le țin încă laolaltă unii au capitala lor la Berlin. alții la Roma, alții la București: lor nu le sunt destule nici chiar număroasele capitale ale austro-ungariei.

Cu elemente atât de discordante, nu se poate federațiune decât prin forță, asemenea celeia ce s'a îndeplinit în Germania prin Prusia. Care va fi Prusia acestei federațiuni austro-ungare sau austro-ungaro-slave? Nu o vedem. Nu mai este stat destul de superior în putere față de celelalte pentru a se impune lor tuturor. Habsburgii chiar ei au lăsat se le cadă din mână sceptrul comanda-

mentului, și nimene altul nu pare a fi capabil al ținea cu tărie.

O transformățiune este necesară, fatală. Cum se va face? Care va fi?

Sucesiunea Austriei interesează întreaga Europă. Ea făcuse se curgă mult sânge în ultimul veac în patrusprezece ani de rezel și ea foarte departe era de a fi atât de critică ca acum: naționalitățile atunci încă nu aveau dreptul de a manifesta voințele lor; ele nu erau decât vite de împărțit.

Azi înțelepțiunea politică și iubirea păcii pretind menținerea statului quo. Este mai adevărat decât oricând, că dacă n'ar esista Austria, ar trebui inventată. Dar va succede oare menținerea statului quo și oare nu vom fi răpiți prin fatalitatea evenimentelor?

Și cea mai mică schimbare în starea lucrurilor actuală va modifica echilibrul austro-ungar și va putea resturna întreg imperiul și ca o contralovitură întreaga Europă.

Căci eată aceea ce se pare a fi mai apropiat mai inevitabil: restaurațiunea Bohemiei și a unei Ilirii sau Croații.

Dar atunci, va împedeca cineva pe germanii din Bohemia se tindă spre Berlin, decât ca să se supună legii majorităților disprețuite? Ei se poate vor răpi cu sine în Marea-Germanie pe Germanii din Austria. E posibil, că prin aceasta Marea-Germanie nu va fi mai puternică, că elementul catolic reprezentat azi mai ales prin Bavaria, va fi în mod deosebit întărit și va deveni capabil a ținea rost elementului protestant reprezentat prin Prusia; se poate că prin aceasta se va schimba total Germania întreagă și că libertățile politice vor găsi prin aceasta garanțe mai bine asigurate.

Va fi mare de tot, aceasta noauă Germanie; când va fi grupat ca dela

Berlin până la Viena și dela Colonia până la München toți membrii familiei germane ea va se apase ca împinsă în mod înspăimântător, în direcțiunea Triestului; căci interesele economice o vor sili în mod absolut, și mai mult ca oricând echilibrul Europei centrale, Tinerele națiuni slave cari acum sunt pe calea formațiunei. Dealungul Dunărei și a căilor ferate, totul va ceda locul înaintea întreprinderilor germane, până la Constantinopol, până în Asia Mică, pe urmele cavalerilor germani pe cari îi conduse Frideric Barbarosa la mormântul lui Christos.

Cu ce compensațiuni se vor asigura Franța și Rusia pentru a conserva forțe egale și prin urmare libertatea de acțiune? Trebuie se cugetăm la aceasta. Aceasta este un lucru urgent. Trebuie întâiu se întărim o poziție politică, aceasta va fi semnul altor avantaje.

Se va putea împedeca, admis fiind odată principiul federalizmului, ca rutenii se nu tindă spre Rusia din ură cătră poloni? Ce va fi cu Galițienii? La ce decapitare noauă va fi supusă?

Se vor împedeca Transilvănenii de a tinde spre București pentru a fi mai tari față de dușmanii detestați? Ungaria învoise-va a se lăsa a fi așa amputată? Lăsa-va ea să se așeze deasupra șesurilor sale, pe platourile ce dominează Segedinul și Dobriținul o putere dușmănoasă dela fire și primejdioasă? Se va lăsa ea ca se fie cuprinsă și nu preste mult timp înădușită între o Mare-Germanie, o Mare-Româniă fără a vorbi de Marea-Croație seau Ilirie, fără a înșira Rusia ce nu e foarte departe? Ea nu are nici cel mai mic interes să se modifice statu-quo, ea nu poate nimic dobândi prin așa ceva, ea va se rischeze totul prin aceasta.

Așadară e vorbă de cele mai considerabile interese ale întregii Europe. Nici o putere nu se poate felicita, că ar fi străină la întrebarea despre succesiunea Austriei.

Spre regularea tuturor acestor conflicte, spre a face destul acestor interese contrazicătoare, spre aplanarea acestor poște deja trezite se prevede, că vor trebui rezbele crâncene; este temere, că vor trebui încă jertfe sângeroase zeului armatelor. Și aceste jertfe și aceste rezbele nu vor fi adevărate soluțiuni ele nu ar produce fără îndoială decât ceva nou abuz de forță, la a cărui reparațiune Europa s'ar istovi.

Un sfârșit atât de regretabil, așa triste perspective nu pot fi încunjurate decât prin marele remediu al tuturor reuțărilor politice și sociale prin libertate adecă prin o decentralizațiune absolută ce îngăduie a îndestuli cele mai legitime pretenziuni a tuturor acestor naționalități.

Eu fac o ipoteză un vis dacă vreți, dar așa de puțin poetică cât e posibil, așa de aproape de realitate cât se poate. Habsburgii — Francisc Iosif ori urmașul seu înceată de a ținea morțiș la originea lor germană, pe care a și trebuit se o dea uitării dela Sadova încoace. Ei în sfârșit să înalță deasupra tuturor luptelor de rasă. Ei se folosesc de loialismul foarte sincer ce este singura legătură între aceste rase deosebite, ce este o forță, și o forță ce nu-i iertat să se piardă, care este se poate unicul mijloc de mântuință a statului lor, care prin urmare e de mare importanță pentru conservarea păcii europene.

Pe bazele acestui loialism foarte puternic din zi în zi mai puternic în măsura în care deosebitele naționalități se

deprind a-și vedea ultimul recurs în arbitriul suveranului, ei intemeiază un sincer și larg regim de libertăți provinciale seau mai bine zis departamentele. Ei sfarmă rivalitățile provinciale croind un mozaic administrativ după mozaicul etnografic. Ei fac zece departamente în Bohemia, patru în Moravia, o duzină în Galiția, tot atâte în Ungaria, șese ori opt în Transilvania, trei în Tirol, și tot așa în alte părți. Și Franța a fost oarecândva compusă din provincie slab legate, cari după aceea se topiră în unitatea departamentală.

Dar Franța regimului vechi n'a fost compusă din rase atât de deosebite. Din cauza aceasta Austro-ungaria, seau statul nou ce construesc eu nu va accepta centralizațiunea în carea Franța e învoită încă se trăiască. Sunt multe specii de societăți politice. În republica mea dunăreană Habsburgii aplică departamentelor un regim de decentralizațiune absolută, le lasă libertăți cât numai se poate de largi, consimțesc, că ele se fie un mozaic de mici republice. Ei reduc puterea centrală întemeiată pe loialismul ce este sub substratul ultim al statului, la espresiunea sa mai mică, la o tutelă de tot legeră, escludiv organizată pentru apărarea națională și pentru mijloacele ce sunt de lipsă pentru aceasta. Dealtfel eu pot înțelege, că tutela aceasta se poate să fie eserciată mai târziu prin o alta putere decât cea a bătrânei dinastii ce guvernează azi. Ezistă în Svițera, în statele unite puteri federale, ce răspund foarte bine la necesitatea despre care tractez. *Dar eu cred, că în timpul actual singur Habsburgii sunt capabili spre acest oficiu, că ei pot să-și îndeplinească rolul lor istoric printr'un incomparabil serviciu adus poșoarilor sale și civilizațiunei.*

Aceste popoare foarte active, prin chiar emulațiunea la care se ațită, ar întrebuința la lucrările păcii viguroasele pasiuni pe cari le prădează combătându-se. — Ele ar fi ca o Mare-Svițeră, Se poate, că ele au în planul mare al civilizațiunei, o funcție specială; se poate, variate precum sunt, sunt ele făcute mai bine pentru a da Europei modelul unui regiu adevărat de decentralizațiune provincială pentru a dovedi, că un atare regim, ce resurse materiale sau morale poate produce. Și maxima lui Sf. Ștefan întâiului rege al ungariei, ar înceta de a fi o ironie: „Unius lingvae uniusque moris regnum imbecille et fragile est“ Regatul unei singure limbe și a unei singure datine e slab și fărâncios. Și slăbiciunea Austro-ungariei ar deveni forța sa cea mai mare.

Habsburgii sunt serios preocupați de aceasta problemă. Chiar trebuie să se grăbească; necesitatea istorică, fatalitatea, câte odată sunt foarte nerăbdătoare și se irită spre groaznice catastrofe. Singur ei pot încă salva austro-ungaria de dis-

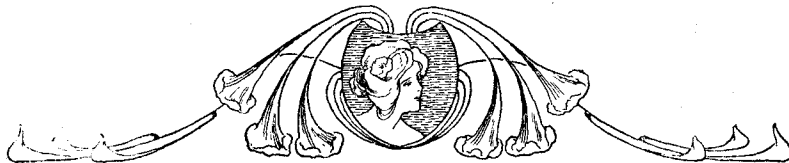
compunere; cel puțin pot se face încercare; sunt datori a o face, căci în adevăr Austro-Ungaria n'are actualmente decât o existență provizorică.

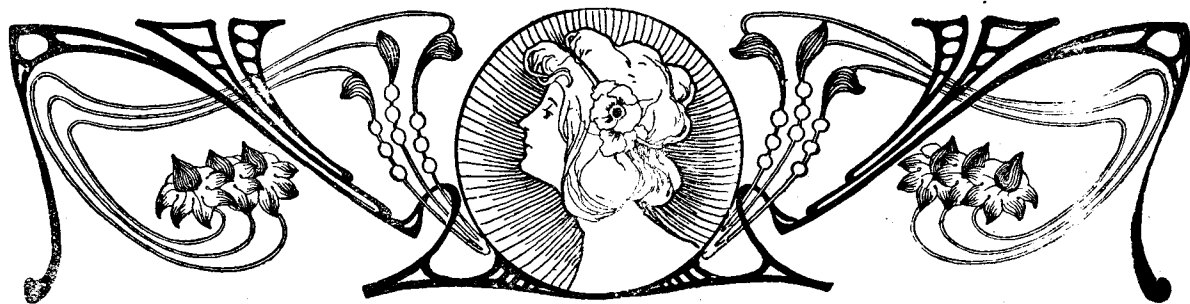
Dacă ei vor dispărea înainte de îndeplinirea acestei sarcine, dacă ei nu știu se se achite de suprema lor funcțiune, dacă se lasă a fi preveniți prin revoluțiune, ea o se împrăstie pietrele edificiului construit cu labiriositate la toate cele patru vânturi ale orizontului.

* * *

Am tradus acest monumental rechizitoriu al marelui istoric contra Austro-Ungariei de azi. Trebuie să aprețim mult extrema fineță cu care e scris și din carea se poate oricine convinge, că autorul cunoaște stările interne ale Austro-Ungariei, ca ori care diplomat austro-ungar.

Dr. Casiu Maniu.

Pe gânduri.

Lumina lampei tremură în cadență.
Se întinde, s'adună și iarăș se întinde, ca
și când ar voi să se înalțe mai sus, decum
e rânduit să se înalțe.

Ce te sbați, flacăra nebună? Ce vrei
să te ridici mai sus, decum ți-e puterea?
Nu știi tu, că toată au o margine? A trecut
multă vreme, de când Prometheu te-a cor-
borit din înaltul tău locaș; tu nu mai în-
câlzești plaiurile zeilor: zeii au murit...

Sufletul omului e și el o flacăra. O
flacăra frumos luminătoare, care tremură
și se consumă luminând. Cine a răpit aceasta
flacăra dumnezeiască din vechiul ei locaș?
'Cine a aruncat-o în un astru pribeag, care
'de departe strălucește, iar de aproape e
nă și noroi?

Ah, unde e acest al doilea Prometheu,
să-l înlănțuim de cele mai pustii vârfuri
ale Caucasului?!

Dar totuși — e bine când sufletul se
sbate, când himere îl atrag cu farmecul
necunoscutului și necunoscutul îl atrage cu
amăgiri de himere.

Unde sunteți, iluziile mele? Veniți
de-mi amăgiți din nou gândirea, răpiți-mă
iarăș în lumile voastre imagine. Realitatea
e așa de rece și așa de binevenită e căldura
voastră. E o căldură falsă, iluzorie, dar
căldură.

*

Unde ești iubirea mea dintâi? Ca un
vis frumos resari din al trecutului chaos și
luminează-mi încă odată cărarea vieții! »O,
te văd, te aud, te cuget«... Aceiași sunt
ochii tăi cei dragi, acelaș e părul tău cas-
taniu și zimbetul tău de fecioară. Cât de
frumos strălucesc acești ochi, și, în întune-
recul ce mă învâluie, ce dulce e aspectul
acestor mângăitoare lumini!

Vremea înaltă și vremea doboară, ri-
dicând din ruinele trecutului colonnele
viitorului. Și în această vecinică schimbare,
în butul atotputerniciei vremi, iubirea stă
singură nevinsă de trecătoarele ei valuri,
ca o stâncă de granit în fața talazurilor
mării.

Iubirea — atât ne-a mai rămas și nouă
din durerile bucuriile vieții.

Da, iubirea!

*

Pretinii mei, unde sunteți voi? To-
varăși de jocuri, camarazi iubiți de școală,
unde sunteți? Gândindu-mă la voi, ași dori
să pot întoarce roata vremii înapoi. Mi-e
dor de dragostea voastră desinteresată, de
verguria inimei și a minții voastre de copil.

Viața e ca undele părăului; nu știi de
unde vine, nici unde are să ajungă, dar
curge neîntrerupt, fără să se mai întoar că

vr'odată înapoi. Dar ori cât de neastâmpărat ar fi părâul, ori cât de întinsă ar fi puterea ce-l mână înainte, la poala muntelui își astâmpără mersul și oprindu-se la cotituri, privește înapoi. Că frumoasă a fost calea până acum, ce bine eră printre brazii înalți, cari știau să povestească atâtea lucruri frumoasă, și florile, ce să oglindeau cochete în undele clare. El trebuie să părăsească acum toate aceste și să meargă înainte. O clipă părâul să înduioșează, apoi curge mai departe fericit și doritor de cale: înainte, înainte!

Ce te grăbești, părâu nepriceput? Cunoști tu drumul pe unde ai să mergi, cunoști neajunsurile ce te așteaptă? Azi undele tale sunt limpezi, drăgălaș e mormurul valurilor tale; iar mâne? Colo departe curge o vale turbure și mare. Valea aceea te va înghiți. Vuetul ei e asurzitor și glasul tău de copil se va pierde în gălăgia valurilor ei. Iar undele tale vor deveni și ele turbure și pe urmă — murdare.

Așa e viața omului: curată la început, apoi din ce în ce mai turbure...

Unde-s valurile de odinioară?

S'au perdut în vârtejul valurilor turburi, care le mână înainte, fără să le mai întrebe dacă mai au voie să-și urmeze cursul.

S'au perdut... și când pe urmă să ridică la suprafață, sunt turbure și ele, ca celelalte...

*

Poporul meu, iubitul meu popor! pus-a pentru totdeauna steaua ta? Și nu mai este nime să înțeleagă durerile tale?

O, dacă este ceva nobil în dragostea de neam, îndoită trebuie să fie dragostea noastră, pentru că tu suferi.

Sentimentele ce ți le inspiră suferința sunt mai profunde, căci suferința însași e adâncă »ca un întins adânc de ape«...

Apusă de-ar fi pentru totdeauna steaua norocului tău, și nimeni de n'ar mai asculta plângerile tale — puțin impoartă!

Noi rămânem și mai departe copiii tăi, pribegi și batjocoriți de străini, dar totuși copiii tăi!

Unde ești Turghenew? Tu spuneai în o vreme, că e nebunie să lupți, când nu mai ai credință în izbândă. Ei bine, nu te înțeleg.

În comparație cât de neasămănat superioare sunt cuvintele lui Goethe, când zice, că e rușine să te retragi, când retragerea e cu neputință. Dacă e să cazii, să cazii cel puțin cu cinste.

Dar poate va veni o vreme, când voi fi și eu bătrân și-mi va fi frică de moarte, atunci să te apropii bătrânul meu Turghenew, să-mi repeți de nou cuvintele tale; poate te-aș pricepe.

Dar acum, de-ai mai fi pe cât ești de geniu, lasă-mă în pace cu sfaturile tale!

*

O, mamă!

Tu cea mai scumpă iluzie, vino și-mi luminează și tu întunerecul vieții. Fii totdeauna aproape de mine și povățuiește-mă și de aci înainte, dulcele meu inger de pază!

E târziu acum. Tu mamă, dormi.

E un vis fericit, care-ți aduce aminte de copilul tău. Iar mamele când își visează copiii sunt fericite, căci copiii sunt totdeauna fericiți și mari în visurile mamei.

Visează, mamă dragă, visează!

Aibi și tu mangăiere de a-ți vedea copilul mare și fericit, cel puțin — în vis.

*

Vjitorul meu!

Stea vecinic călătoare, care te depărtezi în proporția în care eu mă apropiu, veni-va odată vremea...

Flacăra lămpii se sbate cu putere — S'a stins!

Intunec e în odaie și întunec e în
inima mea.

Singuritatea mă înfioră și cum privesc
în întunec, nu înțeleg cum de s'a făcut
deodată noapte. Și iarăși mă înfioră și mă
cutremură gândul, că e rău să fii singur
în întunec.

Singur . . . singur!

A, dar mi să pare, că totuș, zăresc
ceva în umbră, da, deosebesc deja contu-
rele și . . .

Nu e nimic!

Fantazia voia să mă momiască cu
himere, și cum mi-am forțat privirea să
observ mai bine ce e, m-am pomenit, că
ochii mi să umplură de lacrimi.

1898

AL CIURA.

In așteptare.

Stă fata tristă pe podmol
Cu ochii'nchiși, cu pieptul gol,
Un îngerăș cum nu găsești
În șapte țări împărătești,
Ba'n ceriu de-ai dà ocol.

E ger și vânt și negrii nori
S'astring pe ceriu îngrozitori,
Și-ar fi plecat, dar s'a isbit
De-un negru gând, ce i-a venit:
Să moară până'n zori!

Atâtea nopți le-a petrecut
Și'n prea puține l'a văzut,
Și poate el va rîde'n plin
De-atâta sbucium și suspin,
De sufletu-i durut!

O! va muri, și'n zori de zi
Când iar' iubitu-i va veni
Și va vedea că glumă nu-i,
Își va pricepe vina lui
Și-amar să va căi!

Trăi-va zile făr' noroc
Iar' seara când s'or prinde'n joc
Fetițele din sat pe rând
Îi va veni lui Dora'n gând
Și n'o să-și afle loc!

Va pribegì pe'ntinse căi,
Cu dor aprins, cu pașii grei,
Și-i vor veni călduri de foc
Când dus de crudul nenoroc
Va trece pe la iei!

Dar' gândul nici nu 'și-a'mplinit
Când de pe plop'u'mbătrânit
Un vântuleț lărmuitor
S'a desfăcut și'n sbor ușor
De geamuri s'a isbit.

Și fetișoara'n spaima iei
S'a ridicat să vadă ce-i,
Și ca trezită dintr'un vis
Privia'ntr'al negrului închis
Și nu-și dà seama ce-i!

Ar fi țipat și-ar' fi fugit,
Dar' s'a temut și n'a'ndrăznit,
Și stă 'nlemnită pe podmol
Când dela poartă-un glas domol
Aproape i-a venit.

A! știu cine-i, și'n dor nebun
Cum nici n'ași mai putea să spun,
Aleargă fata'n calea lui:
„Așteaptă dragă să-ți descui,
Tu ești așa de bun!”

1900.

AUREL CIATO.

La istoria limbei române bănațene vechi.

Palia Orăștiei 1582.

cercetări filologice. --

Morfologia.

II.

(Continuare și fine).

Flexiunea verbală. Deși intră sororile neolatine, limba noastră au conservat mai multe forme din conjugățiunea latină, totuși o bună parte din acelea au dispărut total. Forma pasivă româniei o am schimbat-o în reflexivă¹⁾. Modul conjuctiv au încetat. Numai două frânturi au rămas de el. Persoana a 3 în sing. 3 plur.²⁾. Altcum putem zice, cumcă numai una urmă avem de conjuctivul latin; deoarece persoana 3 sing. cu pers. 3 plural e egală. D. e. să *facă* și să *rodească* jigăniei vii, plur. 3 pers.; să *domnească* pe peștii mării, 3 pers. sing. (gen. I. 20, 25); să *aibă* (gen. I. 30).

Indicativul azi funcționează cu înțales de conjuctiv, dacă ii se pune conjuctiunea *să*.

Gruparea verbelor în patru clase de conjugare, carea eră în latină, au rămas în limba noastră. In limbele neoromanice sunt numai trei grupe. Chiar și în dialectul sicilian care dintră toate dialectele italiene e mai aproape de limba noastră, încă numai trei clase se deosebesc. Așa e și în limba romanică, numită graubündenică; ma chiar și în dialectul nostru istriian.

Cu puțină deschilinire verbele cari în latină erau de conjugarea I, II, III, IV, sunt tot așa și la noi. Apoi ce e mai frumos, toate verbele împrumutate dela străini, în limba română se conjugă după paradigma a IV-a. Relevăm, că cele trei

verbe de a III conjugare, care în latină, la imperativ prezent sunt inregulare, inregulare sunt și la noi; fă, du, zi¹⁾ (fac, duc, zic).

Verbul auxiliar a fi (= esse) la plural prezent indicativ, nu e ca azi: putem, sunteți și sunt; ci: sem, seți. set²⁾, adecă după simus etc. dela conjuctivul latin. »Nu *sem* (= suntem) legați a le țineă, (prolog) (vezi. și gen. XXXVIII 23, XLIV 16 *seți* gen. XLII, 14, 34, exod. XXXIII, 5, set exod. V 17, gen. XXIX 4. *Philippide* l. c. 103, 104). *Cifar principia* 138.

Formele acestea de conjuctiv au trecut și la indicativul prezent al italienilor: »sei siamo« etc.

Dăm preste foima înlocuirii persoanei a 2-a, pentru 1-a, așa, cum și azi se folosește în Muntenia: spuz vouă aceia, ce va veni (gen. XLIX, 1) în loc de, spuz vouă etc.

De sine înțales, că în palie, ca în toate textele vechi, timpurile simple, sunt cu mult mai des folosite, ca celea compusă cu verbul auxiliar (conjugarea perifractică). Bănațeniei și azi folosesc timpurile simple, mai bucuros, ca celea compuse. In dialectele istro și macedo române însă din contră formele perifrastice sunt mai dese³⁾.

Perfectul simplu, la plural în persoanele 1 și 2 nu se construa ca azi după analogia persoanei a 3-a, cu părțiceua »ră«, ci scurt, după forma originală latină⁴⁾. Nu se zicea deci, văzurăm, puturăm, scoaserăm,

1) *Goldis János* »A román nyelv latinságra« Arad 1880 pag. 24—25.

2) Sau »sento«, *Nadejde* 373, ori că »su« ca la siciliani. *Viciu* dial sicil. 58. *Adamescu* ist. lit. 124. La *Alexandri* »dulci-su doamne la pri-vire«. (Inșirăte mărgărite) *Iorga* Nr. 27.

3) *Densușan* 48, 49, 51.

4) *Philippide* 105.

1) Dr. Florian *Stan* în »Transilvania« din 1903, fascicola V. pag. 186. Așa e și la sicilieni *Viciu* l. c. 70.

2) *Nădejde* o. c. 373.

ci: »nu *putum* scrie (prolog) *țanum* în una, că *văzum* cum, cu mare muncă *scoasem*, (*scoase[ră]m*) (eplg.) (1 pers.) că în mânia sa *omorâră* pe om« (gen. XLIX, 6). *Omorâră*, e a 3 pers. plur. așa ca azi.

Forma aceasta latinistă, până azi se susține încă la macedoneni¹⁾. Istro-românii, din contră, nu cunosc perfectul simplu²⁾. Dialectul sicilian, folosește des perfectul simplu³⁾.

Ce ziserăm la perfectul simplu despre formele scurtate la persoanele 1—2 plural, stau neschimbat și pentru plusquam perfect⁴⁾. Nu ziceau: *văzuserăm*, *văzusărăți*, *văzusără*, ci *văzusem*, *văzuseși*, *văzuseră*. Adecă samănă iarăși cu plusquam perfectul latin dela conjunctiv.

Di Nădejde explică a 3 pers. plur. a plusquam perfectului român, dela plusquam perfectul și nu dela perfectul indicativ latin (l. c. 374).

Dintră toate limbele surori, numai a noastră au păstrat la 1 pers. sig. la imperfect și plusquam perfect, suffixa *m*⁵⁾, d. e. vedeam *vezusem* (sau *vezusesem* în Bănat). În primele monumente de limbă; codicele de Voroneț, și psaltirea șcheiană⁶⁾, ma și în altele mai noi, acest *m* lipsește⁷⁾. Se mai păstrează în vorbele *sum* și *am*. Tot așa are și dialectul brescian⁸⁾.

A 3 pers. plur. la perfect, dela *sum* e *fure*⁹⁾, în loc de *fură*, (gen V. 8, 14, 27, 31) ori *fuseră* și *fușeră*.

În Bănat verbul ajutător »a fi« are o flexiune deosebită; prez. *mis*, *iești* *ii* (și *ie*) *niis*, *vis*, *is* (*ieste*, *iest*) *obvin* și formele *niisăm* și *visăți*; (*niis*, *vis*) *futur*, *oi fi*, *ii fi*, *o fi*, *omfi*, *iți fi*, *or fi*, sau, *voi fi*, *vei fi* (ori *vii fi*) *va fi*, *vom fi*, *viți fi* (ori *veți fi*) și *vor fi*. De sine înțales, că se folosește

și în vers, *fi oi*, *fi ii*, *fi a*, *fi om*, *fi iți*, *fi or*, și *fi voi*, *fi vei* (și *fi vii*) *fi va*, *fi vom*, *fi viți* (și *fi vis*) *fi vor*, perfect *compus* *am* *fost* etc., perfect *simplu*, *fui*, *fuș*, *fu*, *furăm*, *furăți*, *fură*, sau *fusăi* *fusăși*, *fusă*, *fusărăm*, *fusărăți*, *fuseră*. Se conjugă și cu *ș*, *fușăi* etc. Are și plusquam perfect *fusesem*, *fuseseseși* *fuseserăm*, *fuseserăți*, *fuseseră*. Zise din *fie* *lumină* și *fu* *lumină*, și *fu* așa, și *fu* *sară* (gen. I 3, 7, 8).

La imperfect să conjugă regulat, numai că bănățenii a 3 pers. plur. o fac egală cu a 3 pers. sing. deci zic *iera* în loc de *erau*. În forma asta se află (la gen I. 7) »și despărți apele ce *era* de supt tărie dela celii ce *era* de supra tăriei și *fu* așa«.

Mai întimpinăm, cam rar, câte un imperfect »cine întru sine *rodia* poamele sale« (gen. I. 12).

Conjugarea aspră¹⁾ a perfectului are urmă (la gen. I. 3) »și *facee* domnezeu tărie«, (3 pers. sign. făcu, a făcut, fecit). Acest *facee*, e viu încă în munții apuseni ai Ardealului²⁾.

În dialectul macedonian perfectul tare e folosit des³⁾. Tot așa e de deasă întrebuintărea perfectului tare la unele⁴⁾ verbe în Bănat și în valea Hațegului. Conjugarea aceasta cvalificată însă se face după pronunța și accentuarea bănățânească⁵⁾, d. e. *am* *dat*: *dăgei*, *dăgeș*, *dăgie*, *dăgerăm*, *dăgereți*, *dăgeră*; sau *io* *gegei*, *gegeși*, *gege* (*dădui*, *dăduși*, *dede*, și *dădui*, *dași*, *dădu*) *gegeram*, *gegerăți*, *gegeră* (*dede.ăm*, *dederăși*, *dederă* = *dădurăm*, *dădurăți*, *dădură*).

1) Conjugarea aspră a perfectului e aceea, dacă accentuăm rădăcină. Dacă accentul cade pe terminație. atunci e perfectul slab.

2) Nădejde 374 nota.

3) A *Densușan* 48.

4) *Densușan* 91, 92, *Cipar* principia 152, 157; »Columna lui Traian« 1883 p. 229. *Steți*, *steteși*, *stete*, *stetem*. *stetet*, *steteră*: *auzii*, *auziși*, *auzi*, *auzim*, *auzit*, *auziră*; *feci*, *feceși*, *fece*, *fecem*, *fecet*, *feceră*; *vinii* *viniiși*, *vini*, *vinem*, *vinet*, *viniră*; *zisi* (*zisăi*) *ziseși*, *zise*, *zisem*, *ziset*, *ziseră*. *Dusăi*, *dusăși*, *dusă*. *Adamescu* 125. *Philippide* 105, 115.

Flexiunea acestor verbe e neregulată și la scilienii; tare e apropiată de forma noastră istorică. *Viciu* l. c. 62, 63.

5) *Haiden* Rom. Bănățeni pag. 23

1) *Philippide* l. c. 28 *Nădejde* 373, 374.

2) *Nădejde* 42.

3) *Viciu* 68.

4) *Philippide* 106.

5) *A. Densușan* 18 *Goldiș* 25. *Diez* l. c. II. 124, 125

6) *Adamescu* 124, *Philippide* 104.

7) *Nădejde* 375, *Viciu* 58—60.

8) *A. Densușan* 18, după G. B. za.

9) *Philippide* 66 dar a fost și *furu*, precum la 1 pers. plur. eră *fumu*, și la a 2 pers. plur. *fuset* (*Cipar* princip 158, 163, 178). *Adamescu* 124.

Imperativul prezent, în limba noastră, ca și în latina, se face din infinitivul trunchiat. În vechime se forma însă imperativul negativ, dela forma lungă a infinitivului; în loc de »nu judecați«, se zicea »nu judecareți«. (Infinitivul lung judecare, scurt judeca). »Și cetiți și nu judecareți« (eplg.). Bănățenii și azi folosesc aceasta formă de imperativ¹⁾: nu sbierareți, nu fugireți. Altcum ei folosesc adeseori și infinitivul lung; cine umblă al oprire dela lucru, n'am vreme a umblare pe acolo. Alți români aici construează cu supin, n'am vreme de umblat, pe acolo; ori că pun forma substantivală n'am voie de umblare multă pe acolo. Sicilienii cunosc numai forma completă de infinitiv²⁾. Tot așa proced și la imperativul negativ, uzând numai de forma întregă³⁾. Istroromânii încă așa lung⁴⁾ fac imperativul în propozițiunile de negațiune.

Respectiv de infinitivul nostru român, dl Ráthy se declară⁵⁾, că formarea lui poartă timbrul illiric. Toate popoarele romanice, au așa numita formă organică, închisă a infinitivului latinesc, pe când noi români, neavând forma gramaticală a infinitivului, ne ajutăm cu parafraza verbului auxiliar; așa adecă ca albanezii.

Deși în latina literară nu aflăm infinitiv periiffrastic, dar în cea culinară dăm preste infinitiv prepozițional⁶⁾ »carnem⁷⁾ dare ad manducare« = carnea a mâncare, (spre mâncare, de a-o mâncare) ad offere a aduce⁸⁾. În dialectul sicilian infinitivul se formează⁹⁾ și folosește exact ca la noi. Aici nu poate fi vorbă de influență iliricească. Germanii și englezii încă fac infinitivul periiffrastice,¹⁰⁾ »zu haben, to take«. Germâna apoi nu e înrudită cu ilică.

În latina poporană era un imperativ inregular, *va*, pentru *vade*¹⁾. Aceasta formă caracteristică ar mai trăi în Șteiu, un sătișor, pe valea Crișului-negru, aproape de poalele munților Bihorului, — Crișana-ostică. Acest »vă«, (= mergi, dute) imperativ prezent, sing. 2 pers. în palie²⁾, era folosit.

Unii vor a ști³⁾, că s'ar uza azi acest imperativ, nu numai în singular, ci și la plural *va*, *vați* (= mergeți, cărați⁴⁾) și *veți* (= plecați).

Sinonim la întâles, și analog în trunchiare, se folosa din betrâni o altă formă de imperativ⁴⁾, *blem* (= haidem) *blemi* (haide, vino), *blăm* (să mergem) *blăți* și *blamați* (mergeți). Verbul c a umbla, deci (um)blăm, (um)blați.

În limba actuală avem vorba »fapt« în situație de substantiv. Pentru genul feminin avem faptă. Tot cu funcțiune substantivală mai avem, făcătură și făcut (= vrajă) facere; toate sunt derivatele verbului a face. Din bătrâni vorba *fapt*, era verbul⁵⁾ dela participiul perfect; azi îi corespunde: făcut și făcută, făptuit (ă). »Zise, o mare păcat au *fapt* acest norod« (exod XXXII, 31).

La macedoneni⁶⁾ se folosește acest »fapt« în chip de verb, conjugat perifrastic cu auxiliarul a avea. D. e. aveam fapt, (ori faptă pentru femeesc) (= am făcut).

Participiul trecut⁷⁾, dacă îi se lipia sufixul ori trecea în participiu viitor⁸⁾. »Și când veți intra în pământul ce ieste *dător* voaună Domnul« (exod. XII, 22). Stați și vedeți lucrurile mari ale domnului carelei *făcător* în ziua de astăzi (exod. XIV, 13) până nu va veni siloch, cela ce-i *trămițător* (gen. XLIX, 10).

1) *Haideu* l. c. 23. E. Hodoș ist. liter. rom. ed. II. 103.

2) *Viciu* 68.

3) *Viciu* 69.

4) Dr. Ios. Popoviciu în »Transilvania« 1904 nr. V pag. 175, 176. *Adamescu* l. c. 126. *Philippide*. 107.

5) l. c. 16, 85, 83, 101.

6) A. *Densușan* 19.

7) Vulgata biblia, Ioan. VI. 52

8) *Sirac* 45, 20.

9) *Viciu* 68.

10) R. *Cupar* în programa gimn. Beiuș pe 1905/6 pag. 17.

1) *Schuchardt* Vokalismus des Vulgär-lateins. ed III Leipzig 1868. II tom. 393. *Densușan* l. c. 26.

2) *Philippide* 71, d. 72, d.

3) Miron *Pompiliu* »Convorbiri literari. 1887, Martie și *Păscuțiu Dănes*, a român nyelv eredete, Lugos 1892 pag. 165, 166.

4) *Adamescu* 126, *Philippide* 110, *Iorga* lit. relig. 27.

5) *Philippide* 107, 108, *Iorga* lit. relig. 30.

6) *Nădejde* 372.

7) A. *Densușan* 18 *Philippide* 114.

8) Imbinare și confuzie din latină, unde la pasiv era perfect și futur, la activ era prezent și futur.

În palie¹⁾ se află o mulțime de substantive și adiective, derivate — ca în latineasca — imediat din participii trecuți.

È de remarcat, că mai toate acestea vorbe sunt construite în terminațiune bărbătească. Purtarea mai mare din ele azi nu se mai folosesc și acelea cari or mai rămas, aproape toate s'or metamorfozat în alcătuirii de gen femeesc. —

»Și arăte semne, vremi *adeverite* zile și ani (gen I. 14), sămnuț *venitului* (= venirei) lada cu *poruncitele* (poruncele) *greșiți*, *păcătoși* (și azi le avem încă) viețile *negândite* (prolog). Cu *săvârșitul* duhului sf. Dacă veți afla ceva *greșit* (greșală) (epilog). Și frumos pe *căutat*²⁾ (= la vedere). Ruben *născutul* meu de prima, l'ai spurcat cu *suitul* tău, și *purcesul* lor (gen. 49, 3, 7, 22) *strânsul* apelor» (gen. I, 19) *arsurile* = arderile.

Aceasta formă de particip occure și la sicilieni, cu aceea unică diferență, cumcă la ei, numai genul feminin se ia ca substantiv³⁾, participiul trecut cu forma masculină e verb, în toată regula. La macedoneni ambele⁴⁾ genuri sunt privite ca verbe.

În limba veche română timpurile compuse erau mai rar folosite ca azi. Astfel de timpuri, după cum bine este cunoscut, se compun din verbele auxiliare *a fi* (= *esse* latin, *être* francez) și *a avea* (*habere*, *avoir*), împreunate de participiul trecut al verbului propriu.

Atât în limba noastră, cât și în celealalte sorori neolatine, după datina din latina poporană, *esse*, a fi, ajuta conjugarea verbelor intransitive (neutre), pe când *habere*, a avea, se alătura la participiul trecut al transitelor⁵⁾.

Aceasta deprindere se păstrează în mare parte până azi la tălieni și franțuji. La români deja în veacul al 16 lea respectiv de uzul acestor două auxiliare era amestecătură și confuzie⁶⁾.

1) Ca pretutindenea în limba istorică.

2) Acest cuvânt pare a avea formă verbală de supin.

3) *Viciu* I. c. 69.

4) *Nădejde* 372.

5) *Réthy* 58, Ar. *Densuşan* 18.

6) *Nădejde* 371—372.

În palie avem exemple, că la verbele transitive se alătură a fi = *esse*, în loc de a avea, după cum se cuvine d. e. »dumnezeu *iera* ploat¹⁾ (= *au* ploat) și odihni în a șaptea zi de toate lucrurile ce *iera* făcut (gen. II. 2) (ce *au* făcut).

Din contră, bănățenii²⁾ până azi folosesc »*esse*« la unele verbe intransitive, așa adecă după cum era regula din vechime, la limbele romanice; ei zic: e ușor a se glumi omului, când *ii* mâncat bine și *ii* beut bine (= *au* mâncat, *au* beut).

Până ce la francezi și sicilieni. din aceasta luptă au ieșit biruitor *habere*, *avoir*, la români și la ceialalți italieni, *esse* être, au ramas la suprafață.

În limba română cultă, azi la toate timpurile compuse, ne ajutam, numai de *esse*, exceptând perfectul condiționalului prim, și viitorul: *am* să fac, *am* să-i dau etc. Definitivarea întrebuițării așa dară acuma nu e mai mult legată de natura verbului ajutat, ci de felul timpului ajutat.

De vreme ce la macedoneni și acum se folosește *habere*, la verbe cu senz tranzitiv, se zice *aveam* fapt³⁾, pentru *eram* făcut, *aveam* venit⁴⁾, *eram* venit, *aveam* giurată, trebuie să presupunem, că lupta întră a fi și a avea (*esse*, *habere*) s'au putut închea numai după veacul al nouălea, timpul rumperii limbei dacoromâne, în istro și macedoromână.

Verbul *a fi*, mai poate-se întrebuița și la construirea așa numitei forme pasive. Întrebuițarea preste tot însă are a fi înconjurată, căci e aptă de a face, cumcă formele sale pasive, (?) să nu se poată deosebi de conjugățiunea activă a timpurilor perifrastice.

1) *Adamescu* 127 urmează lui Lambrior.

2) Tocmai astfel se urmează în slavona bericească, — medio slavă bulgară — cu verbul *esse* a fi. Celealalte limbi slave fac altfel cu verbul auxiliar *Arbore* I. c. 16.

3) *Nădejde* 372.

4) Ar. *Densuşan* o. c. 48, 49 zice, că la macedoneni, la conjugarea compusă cu *babere*, verbul ajutat se pune totdeauna în genul feminin; zice se deci, *aveam* venit. Când însă se ajută cu *esse*, atunci acordarea participiului urmează după gen.

Cum distingem în limba istorică și actuală, două perfecte, simplu și perifrastic, așa avem și două plusquam perfecte simplu unul și ajutat altul. În limbajul paliei dăm de amândouă: »și văzu dumnezeu toate ce făcuse (gen. I. 31).

În limba veacurilor scăpătate întimpinăm un plusquam perfect simplu în »*feapse*¹⁾«, dela verbul a face, și respective, dela participiul trecut²⁾ alui »fapt«, pentru »făcut« și »făptuit« de azi.

Plusquam perfectul compus, se alcătuiește, ca toate timpurile compuse, din verbul propriu, pus în participiu trecut și din imperfectul indicativ al auxiliarului. D. e. »că dacă³⁾ dom dumnezeu *era făcut* de în pământ toate jigăniile pământului (= făcuse) și odihni în a șaptea zi de toate lucrurile ce *iera* făcut (gen. II. 2) dumnezeu *iera*⁴⁾ *pluat* (ploase) (gen. XIX, 4), *aveam* fapt⁵⁾ (ă) (= făcusem) *eram* venită⁶⁾.

În dialectul istrian⁷⁾ se găsește acest plusquam perfect, însă și aici ca și la macedoneni⁸⁾, se compune din habere și nu din esse, ca la noi. Ei zic *aveam* purtat (= vevu purtat) pentru *eram* purtat, adecă purtasem. Rămășițe⁹⁾ de un plusquam perfect perifrastic până azi se mai dau în Muntenia »era plecat în peșit«.

Printre bănățeni se aude mai des, ca ori și unde plusquam perfectul simplu și perfectul simplu. Preatrecutul compus, au dispărut aproape cu totul. Tare rar e frățuțul acela, care mai știe de: *era fugită* dela bărbat, când m'am măritat eu, so-crul *era mort*.

E de remarcat apoi, că preaperfectul simplu indicativ al nostru nu e din plusquam perfectul indicativului latin, ci dela conjunctiv¹⁰⁾. La celialalte limbi romanice

nu este plusquam perfect indicativ simplu ca la noi, ci plusquam perfectul e numai pentru modul conjunctiv¹⁾.

Auxiliarul cu optativ²⁾ la prezent 3. pers. sing. dela »aș avea«, în loc de ar avea era: »are ori ară și ară (ius) avea«, (gen. 44, 22) și »văzu odihna că ară fi bună« (gen. 49, 15). Forma aceasta samănă a fire imperfectul conjunctivului latin. O întimpinăm și la istrieni³⁾.

Bătătoare la ochi este de tot, asămănarea acestui optativ prezent la bănățeni și istrieni. Cești din urmă au: raș, rai, ra, ram, rați, ra Bănățenii zic: reas, reai, ar, ream, reați, ar. Adecă la persoana a treia au ar pentru ra (silabă inversă) ear în celialalte persoane bănățenii mai vărăsc un e întră r și a: rea, pentu ra, apoi istrieni pun înainte de verb, pe când bănățenii postpun sufixul de condițional; d. e. avereas, avereai, averear, la istrieni raș ave, rai ave, ra ave, etc. În unele părți a Bănățului se folosește acest »reaș« și în construcție directă curat ca la istrieni, d. e. tu reai face, eu reas veni.

»N'am puniova cu ce me raș copri, ni stramas pe carle raș zacé = n'am ponivă cu care n'aș, acoperi, nici, straiu, pe care aș zăce, (sau zăcereas).

Folosește însă bănățanul sub influința școalei azi la condițional și numai forma literă cu »aș«.

Pe lângă condiționalul modern, odinioară să mai folosau bătrânii și de o altă formă perifrastică, combinată din verbul ajutător »a voi«, *velle*, luat din imperfectul și perfectul⁴⁾ indicativului. — Formele *vre*, *vrea* și *vrut*, *vut*. Adecă »a voi« eră luat în variața de »a vrea« — și din infinitivul verbului propriu. Cu imperfectul se făcea prezentul condiționalului, eară cu perfectul se construia perfectul condiționalului.

1) *Adamescu* 126, 9.

2) *Philippide* 107, 108.

3) *Adamescu* 127.

4) *Nădejde* 372.

5) idem ibidem.

6) Ar. *Densușan* 48.

7) *Philippide* 29, h. și 106, o. și *Adamescu* 35.

8) *Nădejde* 372.

9) *Philippide* 115 nota a.

10) Acest fenomen se esplică așa, că la noi cum văzurăm mai sus, conjunctiv nu este, ci se imbină în indicativ.

1) *Nădejde* 373.

2) *Philippide* 104, *Nădejde* 133.

3) *Nădejde* 273, *Philippide* 29, Dr. Ios. *Povovicu* »Transilvania« 1904 fasc. V, 176, 177, *Adamescu* 35. 36. *Hajdeu*, rom. bănăț. 23—25, etymol. m. Romanie II 19, 46, *Miklosich* Rumun Untersuch. I 42 Laut gruppen 10. *Ascoli* stud. crit. I. 1861, pag. 66.

4) Perfectul compus cu »habere«.

»Iar perfectul condiționalului (în acest chip format) dela auxiliarul sânt combinat în mod perifrastic cu participiul trecut al verbului forma în veac XVI și XVII un timp trecut de condițional, pentru care nu este corespondent în limba de astăzi: »e (= și) aceasta nu în sâmbătă că de *vrea fi* în sâmbătă acesta *vindecăt*, nu *vrea fi tăcut* de aceasta evangelistul, nici iudei fără vroavă *fi vrea*. De unde noi *am vrut putea ști* cum că va aceasta nouă zice (gen. 43, 7). Cum *am vrut fi furați* drept aceia, dela casa domnutău argint sau aur« (gen. 44, 8)¹⁾.

Aici se pune predicatul *furați* după subiectul (= noi, omis, zicere defectivă) său în plural. Așa eră în veacurile apuse obiceiul, cumcă participiul se acorda cu subiectul, ori și cu regimul drept²⁾ (obiectul).

Di Philippide zice, cumcă pentru perfectul acesta condițional azi nu am avea echivalent?!)

În Bănat se mai află aceasta formă urchaică; nu cu verbul »a vrea«, ci cu »a putea«. D. e. Cum *am putut fi* noi *alungați* din holda noastră, dacă, etc. Poate frazele construite astfel însă au înțales pasiv, pe când condiționalul istoric avea înțales activ. Celialalte construcțiuni ce par a fi analoge cu aceasta formă, sunt făcute cu substantive și adiective nu cu particip: cum *am vrut fi mănioși* pe ei; cum *am vrut* (ori putut, voit) *fi la cântat*!? Aici e substantiv. După Miron Pompiliu³⁾ însă astfel de acordare participială la timpurile perifrastice se află încă prin Bihor. Se uzază acoloși și timpurile perifrastice ale condiționalului, ajutorate de a voi, velle. D. e. dacă *am vut face*, dacă *am vut ști*; pentru condițional dacă ar fi făcut, dacă aș fi știut (dacă aș fi putut ști).

Intră bănățeni mai aude-se: a, am, ai, vrut să moară, ați vrut să fugiți, au vrut să fure. Nu se zice însă nici odată, n'am vrut crede, dar așa paremi-se, că să zice,

1) *Philippide* 106—107.

2) *Adamescu* 127, 2, *Philippide* 106, o, și 109 d.

3) Convorbiri liter. 1887 Martie. *Philippide* 72 nota d. și 115 nota d.

n'am vrut a-i crede. Se zice însă cu a putea: »n'am putut crede«. Adecă nu se folosește infinitivul cu perfectul a vrut, ci se combină fraza cu conjucțiunea »să«; sau că pentru auxiliarul vrut se pune fost, ori că se pune sfixa »aș«.

În latina vulgară încă se folosa uneori verbele anormale velle¹⁾ și posse, cu funcțiune de auxiliar, ca a putea și voi la noi.

E de relevat, cumcă numai sub forma »voi« e verbul, un verb auxiliar și defectiv în varianțele de »vreu« și voesc, e verb regulat²⁾ și complect*. Deci *am vrut să mor*, și *am voit să mor*, nu e tot una. *Am vrut*, este sinonim, cu o fost, eră, *să mor*! *Am voit* cuprinde voința subiectului.

Viitorul român se poate face numai cu auxiliarul »voi« și »am³⁾«. Așa perifrastic îl formează și albanezii⁴⁾. De aici vor unii a închea, că limba nu ni de obârșie latină. Altcum și francezii formează viitorul cu auxiliarul »habeo⁵⁾«. Italianii, când cu »habeo« când cu »volo« fac viitorul⁶⁾. E drept însă, că aceștia pun auxiliarul totdeauna după verb⁷⁾, pe când noi și albanii mai totdeauna îl prepunem. Celealalte limbi neolatine formează viitorul organic, ca latinii. Limba grecească nouă apoi iarăși cu auxiliar își formează viitorul său și nu gramatical, ca clasica elină⁸⁾.

1) *Densușan* 18 și 19, nota 31.

2) *Păscuțiu* rom. nyelv. ered. 164—165, idem în rom. nemzet eredete 23, *Adamescu* 124, 2. *Philippide* 104, e.

3) Voi face, face voi, am să fac. În »rumanche« se zice »iou veng ad haver«, asemenea în dialectul nordic »hapo ad amare«, așa să iubesc etc. *Ureche* ist. lit. 16 nota 2.

4) Acum de curând Dr. Herman Hirt. prof. univ. Lipsca în o conferență despre populația veche a peninsulei balcanice ținută la seminarul pentru limba română în 20 Ian. 1907. a arătat, că albanii nu sunt illiri, dar nici traci, deși de aceștia se apropie în câtva. Sunt un conglomerat de diferite elemente. Foaia »*Lupta*« *Budapesta* Nr. 23, din 9/II 907, foiața de M. Orghidan.

5) *Aimer-ai*.

6) *Amero-ai*, te volio amare.

7) *Goldiș* 25.

8) *Réthy* 83, 85, 16, 101 În limba croată și sârbească încă e viitorul cu »voi«. Albanii dela munți au port ca românii din Caraș Severin, *Réthy* 258.

Latini încă uzau câte odată de auxiliarul »velle« a voi, pentru de a face cu ajutorul lui și cu infinitivul verbului propriu, un timp de viitor¹). Apoi futurul dela »esse« a fi, în »fore« și »futurum, am, um, os, as, a, esse«, se întrebuița pentru a indica timp de viitor.

Condiționalul lui »voui« la imperfect e în viață încă printre bănățeni. În loc să zică, de aș fi știut eu calea, bănățanul zice »că de *vrea* fi știut eu calea, sau de *vre* știam eu calea, de *vrea* mă nădăi eu de aceasta (de o bănuiam), de *vrea* întârzia el numai cu o oară, de *vrea* lăsa el doară = de ar fi lăsat cu doara.

În propozițiunile secundare, condiționare, adecă în cele începătoare cu »să« (= dacă, *si* latin) atunci când în propoziția principală²) se găsea un viitor de indicativ, ori un imperativ, se întrebuița totdeauna în limba istorică, un³) imperfect al conjunctivului latin, cu senz de viitor, care flexionează în: re-ri-re; rem-ret-re. Sufixele timpului din vorbă află-se acum numai la macedoneni, spanioli și portughezi.

Pentru persoana 1 plur. aflăm în palie: »și zise, iară mă voi turna (= înturna, întoarce) la tine, *să* (= dacă) *custarem*⁴) (= constare a trăi, dacă trăim) (gen. XVIII, 10).

Cu privire la natura și forma timpului acesta, păstrat numai în graiul macedonean, este divergentă întră limbistici, fie naționali, fie străini.

Sbiera și Diez, țin timpul de viitor, și îi caută matca în futurul exact indicativ latin. Philippide îl cugetă de perfect și îl deduce din perfectul latin conjunctiv.

Este de observat, cumcă cu privire la formă, la latini nu eră nici o deosebire, întră futurul exat indic, și întră perfectul conjunctivului. Singur numai persoana 1 sing. divergea. Eu aș crede după Iorga, că e origina în imperfectul conjunctiv.

Ori cum să fie fost, azi nu încape nici o îndoială, că aceasta formă, în graiul

dacoromân, e prezent indicativ, la macedonieni pare a fi imperfect?!
 În graiul sicilian încă dăm de acest fenomen unde prezentul indicativ, ține locul futurului¹), curat ca la noi. D. e.: »în anul ce *vine* (= ce va veni), de *vrea* (= de va vrea) Dumnezeu și de *trăim* (= de vom trăi) ne *vedem* (= ne vom vedeà) cu bine«.

În palie, ca și în alte produse a vecului al 16-lea: verbul auxiliar, caracterul optativului, conjuncțiunea *să* a subiunctivului, pronumele reflexive etc. se așezau adeseori din dărăptul verbelor, forme așa zise inverse. Acestea sunt dese până azi la bănățeni, ungureni și istrieni²). D. e. »scrisu-*sau* ceste cărți, cunoaște-*veți* folosul (epig) doamne aștepta-*voiu* (gen. 49, 18) strângăse apele (gen. I. 9), paserile înmulțascăse (ibidem 22), împărți-*voiu* pe ei, adunați-*vă* într'una« (gen. 49, 22, 2) etc. etc.

Întră bănățeni e des întrebuițat pronumele reflexiv dublat, la perfectul compus, d. e. *m'am* bătut-*mă*, *te-ai* ușuratu-*te*, *s'au* săturatu-*să*, *l'am* aflatu-*'l*, *am* nimeritu-*o*, *a* prinsu-*o*, *ne-am* acoperitu-*ne*, *v'ați* rușinatu-*vă*, *s'or* spurcatu-*să*.

La prezent încă mai obvine aceasta formă, dar foarte rar: *mă* gândescu-*mă*, *te* socoți-*te*, *te* socotește-*te*, *să* duce-*să*, *ne* apropiemu-*ne*, *să* ferescu-*să*, *vă* țineți-*vă*.

Înainte de a examina lexica paliei ar trebui să înregistrăm ceva și din sintaxa acesteia! Nu o facem, căci am atins'o incidental, când cu cercetarea formelor gramaticali.

Lexicologia.

Dăm de cuvinte slave, cari azi nu se mai folosesc, nici se înțeleg: *răblăzni* = a se supăra, întră bănățeni se mai aude rar și azi, tot în acel înțeles, însă în forma de »inblăzna«. »Și voi *adăvâsi* în Izrael« (= risipi) și în *chrabovia* sa cea (= voința) și va fi slugă *dajnică*« (gen. XLIX, 15, 7, 6) (= carele dă angariă), pentru *jelanie*

1) *Densușan* l. c. 18. 19.

2) *Philippide* 28, 29, 66, 67. *Adamescu* 39, 125, *Densușan* 18, 48.

3) *Iorga* lit. relig. 30. *Cipar* princ. 184—190.

4) În textul latin »vulgata« și poate și în »itala«, e ablativul absolut, sau al consecvenții: »vita comite«.

1) *Viciu* l. c. 69.

2) *Densușan* 50, 51.

scripture ei sfinte (= iubirea) (eplg.) *jigăanii* și *jivini* (= tot felul de târâitoare) (gen. I, 20, 24, 26, 30) *tâlcovanie* = tâlc, comentar (prolog) inimă *treazvă* = trează, trezie (prologog) și purcesul lor, prin ce-iașa *bratos* = tare (gen. 49, 7). În Bănat se zice om brădos = tare, voinic, ca bradul și-l vor *dosădi* (= certa) (gen. 49, 23) *nărod* = popor, va *blagoslovi* și *blagosloveniele* (gen. 49, 25, 26; I, 22, 28. eplg.).

Cuvinte cu fond românesc, însă construite pe slovenie: *roditura* lumea (= facerea, rodul rodirea) *adevărătura* = mărturie (eplg.) *osebitură*, *alesătură*, *micuca'ă*, *osăbeală*, *întramatură* (= emolument) (prolog.) *învincatură*, prin mare *învincături* (gen. 49, 9) (= învingeri). În veacul al XVI-lea, eră un verb *invic*¹⁾ = invico, înving. »Se flecta după a III formă, la perfect »vincuiu«.

Cuvinte românești și construite românește, însă azi ne folosite: folosul *buneațelor* (= bunătați, (eplg) rodi pământul earbă și *verze* (gen. I, 12). Azi se zice, verdeață = viridia²⁾. Varză e noțiune specifică pentru curechiu. Mânzul azinei se numește. *mânzâșor* și *puiul* azinei. Cățelul leului nu'l numește cățel, catulus, cum e și în vulgata, ci »leu tinăr« (gen. 49, 9, 11).

Azi animalele sugătoare tinere, se numesc după diminutivele lor, cățel, purcel, vițel, miel. »Puiul« s'au restrâns numai la acelea, cari nu se fată, ci es din ouă. »Și acel pământ, cum iaste de *dulceața* (= bun dulce, în vulgata »optimus«, pe *uricul* de *îngrupătoare* = țântiriva (gen. 49, 15, 31).

Cuprinde vorbe mult mai latiniste ca de cari ne folosim azi; d, e. *ana* = lat. uva, strugure³⁾ (în Moldova poamă) *lava* = spela (gen. 49, 11), *lava* în vin veșmântul seu și în sângele *aoiei tâmbariul* său«.

Tâmbariul e un pardisiu, îndument mai mare, pallium; în dialectul sicilian *tabbarru*, elinește *tamparion*⁴⁾.

Cuvântul *lava*, în derivatele, lăut și nelăut, se folosește la bănațeni).

»Vasele *oștitoare* a străbătății și vor *oști* pe el« (gen. 49, 23, 5). Azi avem numai substantivul oaste, și un neologism hibrid ostil. În latină eră pentru acest concept cuvântul *exercitus*²⁾. Obștea îi place se materializeze totul. Deoarece dușmanul în genere eră numit *hostis*, așa și armata dușmanului per eminentiam fu numită *hostis* = oaste. Așa e și la spanioli; *hueste*, provenc. *ost*, italieni *oste*³⁾.

Tot așa au concretizat poporul nostru și salutarea latină în sărutare⁴⁾.

Intră sinonimele *feară* și *dobitoace*, *palia* distingem așa, ca și azi limba literară. Sub *dobitoace* înțelege animalele domestice și sub *fieră*, cele sălbatice (gen. I, 21, 24).

Aflăm întrebuițat cuvântul *făt*. În latină eră *foetus*. La noi au ajuns ca *feminin fată*. Actul de naștere la animale, noi îl numim *fetat*. Avem și *fecior* și *fecioară*. Prin Bihor și Bănat este încă în uz »fătul meu«. »Pre mare lucru ai sosit drag făt.. va crește făt crescând« (gen. 49, 22, 9).

Custare a trăi, dela constare⁵⁾. Prin munții apuseni ai Ardealului, prin Bănat și Bihor se zice azi, Dumnezeu să te *custie* = să te țină, »și zise iară mă voi turna la tine, să (= dacă) *custarem*« (gen. XVII, 10) (= dacă vom trăi).

E = iară⁶⁾, »e pământul eră pustiu« (= iară pământul) (gen. I, 2), *ascultă ne micuiala* (= puțin etatea) (prolog.) *mișei* = săraci⁷⁾ prolog. *să* = dacă⁸⁾, mă voi turna la tine »să« *custarem* (gen. XVIII, 10) *să* veți afla ceva greșit = dacă veți etc. (eplg) *pânc* grasă a lui (= pită) (gen. 49, 20) »a nu *via*⁹⁾ cu ele« (= trăi) de acele pilde toate să te *delungi*¹⁰⁾ = încunjuri

1) *Goldiș* l. c. 24.

2) *Ureche* ist. lit. 16, 17. A. *Densusan* 29 (Leg. barb. Greg. cel Mare). 3) *Réthi* 56.

4) Se află și în codicele de Voroneț *Densusan* l. c. 25. *Iorga* l. c. 32. — *Réthi* 81.

5) *Philippide* 66, 111.

6) *e* se folosește și pentru »și«, latină *et Philippide* 111, *Iorga* 32.

7—10) *Philippide* 111—113. *Iorga* 31, 32, verbul viu = vivo, trăesc era la perfect *vișz*. Azi nu mai există ca verb, ci numai ca adverb viu. Dela curere (infin.) alerga — perfectul e curzi particip curs.

1) *Philippide* l. c. 112. 110.

2) *Iorga* l. c. 31. 35. *Densusan* 22.

3—4) *Viciu* 96, 97. *Cipar* *Analecte* 57. *Principia* 131, idem în foaia pentru minte etc. 1847. *Philippide* 113. *Iosif Tempea* stilistica limbii române. Sibiu 1876, pag. 10.

(prolog). »Vor umbla încoace și încolo curând pe zid« (gen. 49, 22).

»Eu Tordași Mihaiu ales *Piscopul* românilor în ardeal« (eplg). Cuvântul piscop și episcop se da arhierilor neortodoxi. Pe ai săi românii îi numeau vlădici¹⁾. Dar avem document, când și cei ortodoxi se ziceau piscop. Metropolitul din Belgradul Ardealului Sava Brancovici, la călcâiul unei sentințe românești din Decemvrie 1659, se iscălește »Piscop Sava²⁾«.

»Și zise iară mă voiu *turna* la tine = întoarce (gen. XVIII, 10). Cel mai vechiu, și cel dintâi cuvânt românesc, despre care pomenește până azi istoria limbei noastre, este »turna«, sub forma de »*torna torna* fratre« zis de oastea română la 571 în pădurea muntelui Hemus, când înainta a se lovi cu avarii. Tornare își are origina în latina vulgară. Obvine și la Sulpiciu Sever. În cazania lui Coreși dela 1580 iarăși se află acest cuvânt înse cu *o tornă*³⁾.

Aflăm în prolog provincialismul un-gurism *hasnă* = folos. Acest *hasnă*, au intrat în limbă foarte de timpuriu. Verosimil tot atunci, când au ieșit »*lucru*«-l. Odinioară adecă în limba română« se zicea după lătinie⁴⁾ »*lucru*« pentru câștig, do-

bândă, folos. Azi au trecut înțalesul la actul extern al noțiunii. Un fel de materializare, concretizare, ce iubește poporul. Cam așa, cum văzurăm mai sus. la »oaste, sărutare¹⁾«. În Bănat se folosește și ca substantiv și ca verb »a se hăsnui cu banii altuia«.

Foarte de timpuriu au intrat în limba noastră unele un-gurizme²⁾, *bāsada*, *bāsă-dui* = vorbi, *hitleanul* = rău, *hatalmu*³⁾ = forța etc. etc.

În prologul paliei întimpinăm cuvântul *ocăi*, însemnează, »ori că e« așa ori că e altfel. Graiul viu al bănațenilor a conservat până azi acest cuvânt. Se zice că e turcism. Se vede a fi trecut la unguri mai întâi akâr, și așa prin mijlocirea lor l'am primit noi.

Cipar⁴⁾ ținea, că palia e tradusă în spirit calvin. Îi secundează la aceasta și A. Densușan⁵⁾. N'au drept. Cele 5 cărți a lui Moși și preste tot testamentul vechiu, nu e materie controvertată întră protestanți și ortodoxi. Singur numai printre șirele »prologului« putem observa un fel de inclinare spre reforma religioasă.

E de observat, cuncă în »epilog«, verosimil din greșala culegătorului, cuvintele următoare sunt de două ori tipărite: pentru aceia cu mare muacă »scoasem den limbă nu avem«.

Incheerea.

Precum preste două sute de ani mai târziu, varadianul Paul Iorgoviciu, prin »observații«-le sale asupra limbei române și prin »glosarul« său deveni un fel de

ce se află încă în cazania I lui Coresi, Brașov 1564, în apostolul de Voroneț și în psaltirea șcheană 1557). *Philippide* 70, 71. *Densușan* 24, 190. *Iorga* 31.

¹⁾ *Réthy* 17, 80, 81, 99, 100, 163 mai avem, formațiuni de acestea comune în toate dialectele noastre și în limba albană, cari însă lipsesc în limbele neolatine, ma și în latină, ori că acolo au alt înțales: cuvânt, lume, pământ, inimă, etc.

²⁾ *Iorga* 33. S. C. *Mândrescu* element. ung. în l. Rom. București 1892.

³⁾ În un uric din 2/I 1638, a lui Vasile Voda. *Manliu* 54.

⁴⁾ *Principia* 104

⁵⁾ Ist. l. lit. 195 nota 14.

¹⁾ *Iorga* 34. *Cipar* »Princip 104. Paraschiv *Popescu* »Metropolitul Teodozie« București, pag. 20. *Densușan* 195 nota 14.

²⁾ *Iorga* doc. Bistriței II pag. 9, CLXXVI.

³⁾ Cronografia lui *Teofan* Bizantinul, Bonn 1839, pag. 397, 398, tot așa și la *Theophylactus* Simocata † 640 »historiae« Bonn 1834 pag. 99, cu aceea deosebire că el cetește »*retorna*«. Tot astfel istorisește și *Anastasiu* Bibliothecarul. *Lazarici* l. c. 28. *Densușan* 31, 60. *Philippide* 38, 39. Ureche 47. V. Gr. *Pop* I. 13, 3, 34. *Popescu* 6. *Popfiu* l. c. 161, 185. »Foia Societății Literare« din Bucovina 1867 Nr. 7-8 pag. 154. Dr. E. *Fischer* »Die Herkunft der Rumänen. Bamberg 1904 pag. 99. *Iornandș*. A civitate novi et Sclavino Rumunuense 233-236. *Laurian*. Timișana 26. *Șincai* I. 113. Dr. G. *Popoviciu* »ist. rom. bănațeni« 56 nota 1. *Hajdeu* strat substrat. anal. acad. rom. ser. II t. XIV, 1893 p. 230, 2², 254. *Rössler* 106, 107. Dr. *Iung*. 976. *Cipar* analec. 53, 54, 56, și XII. *Réthy* 56. În ital. și spaniolă e »*tornare*«, franceză *tourner*, provenc. *tornar*.

⁴⁾ »*Lucrum*« *Densușan* 24. *Philippide* 111. *Réthy* 81, 17.

Cam pe acelaș timp, când au perit din limbă *lucru* au perit și »*opt*, *op*« = *trebue*, *opus* est,

limbist practic-național și corectiv al gramaticilor contemporani, iară alt bănașan Diaconovici Logo, pentru primă dată su-pune unei revizii nimerite limbajul cărților besericești, astfel traducătorii paliei, din confrontarea tuturor scrierilor de până aci și din cunoașterea perfectă a limbei vii vorbită în diferite regiuni românești, întâia oară cearcă a construa limba română literară.

Palia întrece nu numai operele de până aci, dar se ridică sus și preste publicațiunile ce se succed pe un veac înainte. Din operele ce îi bătură calea, au cules tot, ce era bun. Limba îngrijită și fixată în palie, apucă o fire imitată. Mai bine de 100 ani scriitorii noștri își modelează lucrările lor după tipul și asemănarea bibliei de Orăștia.

În noeanul nemărginitului trebui totuș însă să se mai scurgă 106 ani, până ce la 1688, acolo, unde eră și firesc, în metropola românilor, unitatea limbei lor, se poată lua o formă concretă.

Limba paliei, îndreptată și augumentată de cei chemați, e așezată și consfințită în biblia lui Șerban vodă. Credeul limbei, sau simbolul unității limbei și culturai noastre, e limba liturghică depusă și eternizată în grand opera de București. Cementul graiului național, dogmele unității limbei literare române sunt a se cerca și afla în aceasta scriptură. În limba bibliei de București să face azi literatura noastră și se predică evanghelia la toată suflarea română¹⁾.

Elogiele ce am aflat în literatura noastră despre palie le improspetez aicea.

Ar. *Densușan*: „Stilul²⁾ este limpede, limba are interesante archaisme și particularități dialectice din sudul Transilvaniei“.

Ioan *Lăzărici*: „Limba³⁾ din paliă în genere e tot acea din cărțile lui Coresi, totuși în multe locuri se pare mai corectă

și mai curată. O mulțime de cuvinte acum eșite din us se află într'insa«.

Mai mult își oprește gândirea la aprețirea paliei Nicolae *Iorga*. »Că⁴⁾ s'a în-trebuințat textul biblic în mai multe limbi va crede ori cine va țineă samă de precizia și înțălesul deplin și limpede al ace-ștei traducerii model, care trebuie pusă mai pe sus decât ori care alta făcută de români«... Forma lucrării e, cum am spus, foarte deșlușită: pe lângă aceasta, frasa scurtă, energică, perfect turnată; nimic dintre traducerile de până atunci nu se poate pune alături cu palia. Ungurisme nu se află, nici construcții luate stângaciu — ca în cazanie chiar — după slavonește«. La o sută de ani după palie, vestitul mitropolit al Moldovei Dosoftei, traduce bu-căți reslețe din testamentul vechiu »pare-miarul«. Dl. *Iorga* zice despre aceasta: »Traducerea²⁾ lui e cu totul nouă și de o frumseță deosebită, deși precizia și cuno-știința originalelor nu sunt în aceeaș mă-sură ca în vechea palie dela 1582«.

Comparând apoi cazanie din 1564 a lui Coresi cu prefața paliei zice: »ori cine³⁾ va vedeă lesne o mare asemănare în ceea ce privește felul de orînduire și de expu-nere; asemănarea se păstrează și mai de-parte între cuvintele și stilul paliei și acela al cazaniei. E aceeaș limbă bogată în cu-vinte vechi pe care scriitorul le-a luat din deprinderea cu textele veacului al XV-lea. — — e aceeaș deplină ușurință, aceeaș mare mlădiere și vădită frumseță a formei«.

Stilul testamentului nou edat la Bel-grad în 1648 sub mitropolitul Simion Ste-fan samănă cu al paliei⁴⁾.

Dl. I Nădejde, caracterizând literatura veacului al 16-lea, scrie despre palie: »Din⁵⁾ acestea urmează, că putem lăuda talentul literar al traducătorului paliei dela Orăștia«.

1) Biblia lui Șerban »cuprinde unificând, limpezând, curățând, tot ceia ce se lucruse mai frumos până atunci«. *Iorga* lit. relig. prefața VII.

2) l. c. 194.

3) l. c. 50.

1) ist. lit. relig. 97.

2) l. c. 183.

3) idem ibidem 76. E posibil că căzania aceasta încă e fătul lui Pestișel.

4) id. ibid. 172.

5) o. c. 456.

Mai amintim aici, ce din greșală nu am amintit la locul său potrivit, că în 6 Iulie 1679, când mitropolitul din Belgrad Sava Brancovici, predă pe lângă inventar titorilor mitropoliei, avutul mitropoliei, la nr. 16 al catalogului de cărți, se amintește »cinci cărți a lui Moisei rumânește¹⁾«.

1) »*Orizontul*« Cluj 1906, nr. 8—9 pag. 61.

Deci dară e fapt, cumcă, nu numai două cărți după cum s'a prepus până acuma, ci întreg pentateuchul fu tipărit¹⁾.

Trecem la alți scriitori bănățeni.

Dr. Stefan Pop.

1) V. Mangra Sava Brancovici, Arad 1906 pag. 95.

Z i Ț i g a n e !

Noaptea târziu...

Stelele clipesc somnoroase și plictisite în singurătatea lor — ah, stelele cerului încă se plictisesc, când sunt singure — și luna, tot singură și ea, privește serioasă de după perdele, iară eu... da, și eu sunt singur...și mă plictisesc...și beau...

Să mă credeți d-voastră că Delastatpark cel cu gura mare n'a avut drept când a scris că sunt două categorii de oameni: oameni cari trag la măsca, și cari trag la *măsauă*«.

Minciună!

Sunt *trei* categorii de oameni, domnii mei.

Cei dintâi trag la măsca, cel de ai doilea la *măsauă*, iară cei de a treia categorie sunt cei cari — *nu* trag la măsca.

Da, sunt încă oameni respectabili, cari în vreme ce alții bat crășmele, ei se culcă și dorm și...și iarăși sunt alții nu mai puțin respectabili, cari nu trag la măsca, din simplul motiv, că de bătrâni ce sunt nu mai au măsele.

— Un capuținer!

Așa stăm cu respectabilii și așa stăm și cu neresp... adicățiile de ce aș fi eu mai puțin respectabil ca cei dintâi?

Eu, care am muncit ziua întreagă și am fost toată ziua „singur în lume“, de ce să nu mă duc eu seara cel puțin la cafenea? Acasă la mine e frig și e pustiu și nu e cine să-mi facă foc și să-mi țină de urât ca celorlalți respectabili din lume, iară aici e cald și lume... și e fum...

Și dacă îmi aprind țigara mă uit la valurile de fum cum să întind și s'adună la o întindere leneșă și caldă, luând forme bizare, cari se schimbă la ceea mai mică adiere, și sunt așa de trecătoare și nestatornice, — ca opinia marelui public.

Ah, opinia marelui public...să-mi pun zăharul în ceașcă și sucim o țigară. Așa să-i dăm... domnule ia uite, că n'am... așa, n'am lemnuse.

Imi stau la dispoziție atâta termeni pentru noțiunea lemnușelor, încât când te grăbești nu mai știi pe care să-l alegi.

Lemnușe — chibrite — aprinjoare — puicioase — cătrănițe — moșini — raipăituri — de părete frecătoare... trebuie să-mi iau răsuflet, și încă nu le-am spus pe toate.

De părete frecătoare e la tot cazul un termin foarte nostim și original; Un filolog voia să mă convingă că e totodată — exact.

Cu tot respectul ce am avut și voiu avea întotdeauna pentru filologie — asta una nu o pot admite.

Terminul „de părete frecătoare“ e rău.

Pentrucă: întâi și mai întâi cine îți spune d-tale, că eu am să „frec“ lemnușul tocmai pe părete? Dacă de pildă mi-ar da de cap să-l frec de pantaloni, i-ai zice atunci de pantaloni frecătoare, ce? Și apoi nici „frecătoare“ nu e bine zis. Lemnușele pot fi cel mult *frecate* de părete....

Să aud deja stimulările corzilor...un fior de plăcere mă cutremură...zi, Țigane!... Zi

să-mi închid ochii și să mă perd în lumea aceea fericită și nevăzută a uitării; zi, să nu mai știu câte dureri sunt în lume, câte ticăloșii să încălzesc la soarele lui Dumnezeu sfântul, câte mizerii să ascund sub amăgitorul reflex al razelor lui; zi, și să uit durerea care a durmit cu mine în leagăn și mi-a sărutat fruntea și ochii înainte de ce mi-ar fi sărutat mama...

Pare-că văd pe cineva cum zimbește: „ce-ți trimbiți durerea în lume, adevărată durere e mută.

Foarte adevărat iubitul meu „cineva“ — auzi *iubitul* meu — durerea adevărată e mută ales *când ai cu ce să-i astuși gura...*

Zi, Țigane!

Tânguitor, adorabil de tânguitor plânge vioara:

Săraci cărările mele.
Cum crește iarba pe ele!

Bine zici...săraci cărările mele! Pare-că le văd cum se încurcă și cum să perd și cum le năpădește iarba de pustii ce sunt.

Mi-a zis odată un bătrân binevoitor — toți bătrânii sunt binevoitori — că am să-mi mănânc viitorul. Înțelegeți dvoastră, că viitorul încă să poate mânca, a bună-oară cum mănâncă dna ceea din colț cașcaval.

Intocmai!

Și când pe urmă Ț-ai mâncat viitorul, te ștergi frumos pe buze și-ți aprinzi o țigară.

Nu aveți idee, cât de bună-i țigara aceea, domnii mei!

Nu aveți idee, să mă credeți, țigara aceea e așa de bună...așa de bună, ca inima... Mi-a venit în minte o inimă bună.

— Kellner, adă-mi un Knickebein, altcum nu sunt în stare să descriu bunătatea acestei inimi de femeie.

Domnii mei, aș fi în stare să scriu șapte volume despre bunătatea acestei inimi, și patrușprăzece volume despre...

Pasere nevinovată
Tu să-i spui, că am murit.

Ah, muzica asta mă scoate cu totul din concept și mă face să perd firul — de altcum foarte logic — al gândirii.

Să-l spui, că am murit? Bine mă rog, dar ce o împoartă? voiți s-o vedeți plângând? Ah, lacrimile acestea atât de ieftine la femei mă revoaltă, și aș fi în stare să mă ridic din sicriu

și să-i smulg batista dela ochi și să-i spun să nu-mi facă fasoane, că nu am lipsă de lacrimile nimăru. Aș fi în stare să mă ridic din sicriu, pe onoare, dar'mă gândesc iară, cum ar lua-o la fugă cu toții, când ar vedea, că „iubitul decedat“ să scoală din morți. Nu, scandalul ăsta n-am să-l fac tocmai la înmormântarea mea, dar d-v. încă să-mi promiteți că nu-i veți spune nimic, dar ab-so-lut ni-mic! Mă înțelegeți?

— Kellner, adă-mi ceva amar... Karpaten-bitter? Bun, adă-mi, numai să fi e amar...

Știi tu când te țineam pe brațe
Și îmi jurai amor...

Banal — foarte banal!

Acordurile plângătoare au ceva reproș... reproș se fie; nu-mi pasă...

D-șoara Ana crede că iară mi-a venit în minte vre'un ideal... și se înșală. Ideal este numai unul, și acela atât de departe, încât nici-odată n'ajungi să-l cuprinzi...

Nici-odată!

Căci e deosebire între ideal, și între așa numitele vice-idealuri.

Vice-idealurile vin și să duc, și iarăși vin și iarăși să duc.

Idealul rămâne însă vecinic; fără ideal oamenii n'ar putea să trăiască, după-cum pământul nu poate să existe fără soare...

Ideal!

...Și eră odată o fată frumoasă. frumoasă. Ochii erau curați ca lacrimile celor umiliți și surisul ei eră mai dulce ca capuținerul în care am pus numai trei bucăți de zahăr. Și eră așa de frumoasă fata aceea și așa de bună, așa de nespuse de bună....

Cât te-am iubit, n'o poate spune
Nimic, nimic p'acest pământ.

Capul îmi vuește a furtună...chelnerii, biliardele, mesele să învârtesc în un vârtej nebun... ochii mă dor și mi-să întunecă... și în sân mi-să sbuciumă ceva care trage a moarte. Aș voi să strig Țiganilor, să nu mai cânte, dar buzele îmi sunt încheștate cu totul. Incetul cu incetul, pare-că mă cufund în adâncul unui lac întunecos... și mie nu-m, pare rău că mă cufund.. și mă cufund cu ochii închiși....

Acordurile muziceii le mai aud ca prin vis, și ca prin vis aud propriul meu glas strigând cu îndărătnicie:

Zi, Țigane!... Zi, Țigane!...

DELACAFENEA

In graiul nostru...

O, lasă graiul vost barbar
Și-al nostru grai învață,
In graiul nostru-i dragostea
Și setea de viață.

In graiul nostru șoaptele
Să-ngână de să-omoară.
Cu freamătul pădurilor
Cu murmur de izvoară.

In graiul nostru nu găsești
Blăstem să pui pe-o fată,
Căci și blastemu-i îndrăgit:
„Norocul să te bată“!

In graiul nostru scump copil
Cântați sunt „flori“ și „fluturi“.
Și știți la ce te-ndeamnă ei? —
Să „mori“ după „săruturi“.

Dar' ce? te-ncurcă-ndemnul lor?
Stai, altă rimă-i gata:
Când „te-nfiori“ și de năcaz
„Te scutuți“, — a, șireata,

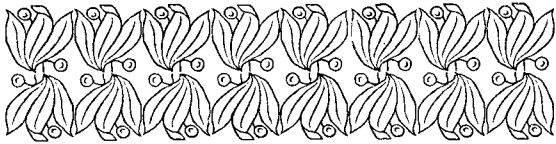
Credea, că doar' m'a zăpăci
Să nu-i mai pot răspunde
In graiul nostru dulce, drag;
Dar' ce gândești, și unde? —

Ți=oiu da și mii de sărutări,
Și-mbrățișări o sută,
Și=oiu face să rimeze-așa:
E prea puțin, sărută!

Și „soră“ ți=oi șopti încet,
Când înțelesu-i gata,
Iar' rima merge=om amândoi,
S'o potrivească tata!

Tribuțiu.

Pe cale în susul Mureșului.

Prea lăziniu.

*Asi î-ți săruți mireasa
Și-o strîngi la sân cu drag,
Dar' ochii-ți plini de lacrimi
Privesc aiurea vag.*

*Și-o fășie de umbră
Să luminează-n zare
Și-ți pironeste ochii
Pe-un chip ce trist apare.*

*I-ți știi curată fruntea,
N'ai rost să te cutremuri,
Totuș te-apasă greul
Unor trecute vremuri,*

*Și simți că te muncește
O tainică muștrare,
Și-ai vrea să pleci în grabă
Spre chipul ce-ți apare.*

*Vezi, nu-ți ajută ruga —
Zădarnic asi i-ai spune,
Că inima-ți frământă
Dureri așa nebune,*

*Că-n totul ființei tale
Numai un dor te-apasă,
Că dorul tău departe-i
De dulcea ta mireasă:*

*Ea nu te-ar crede astăzi
Și-ar' ride-n hohot poate,
Lăsând să curgă-n risu-i,
Năcazurile-i toate!*

A. C.

În năpădirea luminei de dimineață, ne trec pe dinainte, în fuga trenului, în o înșiruire vioaie, dealuri cu vesmânt sărac de verdeață, ici colo, cu îndesare de pomi la subsuoară dintre cari răsar deabia, sfioase, turnuri de biserică. Mureșul își răsuțește apele de argint alături de calea noastră, trimitînd clipiri de nestimate de pe după coturi de sălciiș.

În dreapta sub pogorișul prăpăstios al unui deal se ridică greoie, îndârjită, cu două turnulețe rotunde în colțuri, — o curte domnească al cutărui urmaș de nemeș, stăpînînd îngrămădirea coperișelor de paie a satului de altfel cu totul românesc, *Gheja*.

Un țaran, de-al nostru, ne povestește năzdrăvăniile îndârjitului și nemilosului stăpîn al acestor curți, — om mic de stat și nevoias, spune omul nostru, — când, în mijlocul unei îngrămădiri de așezări afumate, străjuite pomi mari, ne oprim. Auzim răsunînd răstit, pe ungu-rește, numele *Iudoșului de Mureș*.

Lume multă așteaptă. O învălmășală de Jidani cu barbe mari și cărlionți ră-suciți; Jidănași moderni fără cărlionți, cu nasuri ascuțite, lovite în spre gură; Jidovoaiice cu cap mare și spuza Jidă-nuților dighisați și obraznici. Abia dăm cu ochii, lângă un părete de câțiva oameni de-ai noștri, sfioși, umiliți chiar, în această lume »domnească«. Români înalți, sdraveni, cu cisme gospodărești și șerpăre late roșii, peste albul chie-meșilor cu mâneci prinse în pumnași înfloriți. Iată și un *mărginean*, grăbit, ducând abia legătura târguelilor, pentru bolta de acasă.

Avem dară icoana Ludoșului în suflet: Jidovi mulți — stăpânitori chiar —; ai nostri sfioși, umiliți; și slujbași unguri, învârtindu-se prietinește printre jidănimе.

* * *

Măsurăm pe jos, calea lungă, prăvoasă, dela gară până la oraș, în învăluirea nădușitoare a căldurei de vară târzie. Indată dela gară, spre dreapta, clădiri închegate, de cărămidă roșie, se îndeasă una în alta, în un mănunchiu bunicel. Pe la porți zărim ungueroaice îmbrăcate în cartoane înfoiate. Vorba lor ne sună neobicinuit, deosebindu-se prin intonație de graiul Ungurilor din valea Murășului.

— „Ăștia-s *telepeși*, aduși de departe, din țara ungurească, pe moșiile împărătești. Stăpânirea i-a adus; le dă pământ ca să fie al lor și vite și unelte să poată lucra“ — îmi spune un unchiș cu care merg alături.

A împlântat, aici, în părțile acestea românești, statul, coloniști de limba lui, cu gând de cucerire, dar nu i-se prea sfetește; de nevoie învață ei limba noastră, iar noi rămânem tot tari.

În sfârșit trecem Murășul pe un pod nou de fier, în capul căruia îți cere vama un jidov urât, cumplit de nerăbdător. Peste căsi mărunte, dărăpănate, despărțite prin pâlanturi flendurite, — dinspre miază-noapte, se înalță hotărât, cutezător, pe spatele unei coline înverzite, o biserică mare, nouă, impunătoare, pe creștetul căreia străjuește crucea — *semnul nostru de tărie*. Cevaș mai la vale, deoparte își scoate capul printre coperișe, turnul țuguat, ascuțit, de tot nou, cu crucea dublă, al bisericei papistașilor. Și mai la vale, răsare altă biserică, a reformatorilor. Dar îngrădirea aceea mătăhăloasă, cu cupole și turnulețe în celea patru

colțuri, cu căciuli roșii pe creștet, ce să fie oare? E sămnul evreimii care locuiește tot orașelul, e sinagoga, care vestește de departe călătorului stăpânirea evreiască aici în orașul cu vestite târguri de bucate, în marginea Câmpiei românești.

Târgul de săptămână umple de viață și dă față târgușorului săracăcios. Ulițele largi gem de lume românească din satele învecinate, sau chiar din lărgul Câmpiei; căci bâlciul de vite ce se ține deodată cu mărturia aduce cumpărători mulți, până și de pe Târnave și mai la vale. Văd înfurnicarea după treburi murășeni cu fețe aspre, pârlite de soare, cu cămeși albe, ce cad în voie până deasupra genunchilor; câmpeni cu curele late preste mijloc și cu plete rotunzite frumos până și la flăcăi sub pălării groase cu margini îndoite în sus de pe după cari se zăresc *bertițele* mărgelate; târnăveni cu gulere roșii la cămeși, pălării mici și curea îngustă — printre cari se văd mai rar unguri *nemeșuți*, — cu privilegii pe vremuri — întoliți în haine de pănură sură. Femeile, — românce de ale noastre — fără pâsturi cu *rochii* de târg și cu *fodori* largi, albi în șiruri roșii de flori fluturând în vânt; la grumazi pe crucea peptului cu *ciupage* late, cărămizii.

Întâi crezi că ai apucat în o așezare mare românească, dacă te uiți numai la lumea ce misună pe drumuri și închizi ochii să nu vezi pleava de firme străine ce ți-se îmbie cu mult ifos dela fiecare casă și dacă nu ai vedeà atâta barbă roșie pe la ferestri.

În târgul de bucate, în jurul carelor, cari gem sub greutatea sacilor îndesați, tot gospodari de ai noștri sunt vânzătorii, iar cumpărători *jupâni*, din neamul lui Iuda.

Imbulzeală și zoala multă ca în târgușorul acesta mai rar undeva. Negustorii însă își îmbie marfa în altă limbă decât cea românească.

Iată, sub o șatră cu haine, un popă românesc, târguște feciorului său, năcăjindu-se să spună pe ungurește câteva vorbe ce știe, de hatârul negustorului, a bună seamă Jidan.

Urcăm pe căi, tot sărăcăcioase, în spre biserica noastră. O curte mare, largă, înverzită, cu cărări îngrijite, încinge clădirea simpatică, nouă. De aici stăpânești cu vederea orașul întreg și întinderile până departe sub poalele dealurilor. Din Răsărit din îndesarea muchilor de dealuri se zugrăvește printre verdele sălciilor de pe mal și auriul sămănăturilor de păpușoi, brâul Murășului; trece pe lângă casele ce se înșiruiesc o vreme în lungul undelor line; Imacină un picior de deal mai în jos și se perde în cotirile îndesate, caprițioase, ale șesului ce se lărgeste și pierе în Apus.

În dreapta dela biserică este școala românească: o zidire frumoasă corespu-zătoare. Vedem și lăuntru bisericeii, cu podoapă de icoane apusene, fără cata-piteazmă — ci un simplu zid ușor — și cu bănci cioplite și văpsite cu îngrijire; te simți par'că în un lăcaș străin de legea ta. În jurul bisericeii, pe pogo-rișurile colinei, căsile, mai mult bordeie, cu părăți deabia răsăriți din pământ, cu coperișele înverzite de buruieni, sunt locuite de ai noștrii, săraci trăind mai mult din lucrul mânilor.

* * *

În vremile mai noi începem să ne avem și noi rostul nostru, aici unde,

sate românești, — curate, întărite — ce-și trimit săptămână de săptămână carăle împovărate sub apăsarea sacilor și ciurzi de vite din largul câmpiei apropiate, din josul și susul Murășului și chiar din stânga Murășului dinspre Târnava, — îl cereau demult acest rost — și-l asigură pe cel de mâne.

Biserica și școala noastră; scaunul protopopesc, în care șade cu cinste, păr. Solomon, încăruntit în hărnicie, — biserica și școala nouă îi vor vesti în totdeauna străduința spre ridicarea celor ce păstorește — om cu vorba grea și suflet cald, tineresc; un scaun de despărțământ al Asociațiunii, care începe după o lungă dormire încunjurat de nepăsare să-și vie în un însfârșit; apoi un avocat de neamul nostru, pe care nu l'am avut pân acum, aduce suflare tinerească, avânt și îndrăsneală în cercul bătrânilor cumpănitori și cuminiți; „Economul“ dela Cluj, își aduce o căsuță creștinească, în vâlmășagul hardughiiilor jidovești. An de an adunările Asociațiunii aduc lume multă tinerească; dascăli harnici, teologi cari pot chiar și citesc dizertații calde de literatură, studenți ce aduc sănătatea satelor și înțelegerea pentru vorbele bătrânilor și cuviința și se încing apoi petreceri pline de foc în sunetul limpede al horei românești ca ceia mai curată dovadă a trezirii noastre — cam încete încă — aici, unde noi ar trăbui să fim stăpâni.

Al. M.

Sumarul.

Septembrie 1906 — Septembrie 1907.

	Pag.		Pag.
<i>I. Agârbiceanu:</i> Moș Viron	46	Postulatele ideii de națion	174
O excursie	81	Credință (poesie)	244
Bologoaie	109	Răspuns »Luceafărului«	252
Omul cu viață scurtă	135	In așteptare (poesie)	325
Frați de cruce	166	Cronica politică:	
Precupaș	201	Desbaterile în camera ungară	13
Fragmente	227	Stat național	14
Fragmente	206	Reforma electorală	37
<i>Al. Cronica literară:</i> Faust în românește	118	Washington la Budapesta	38
Prima durere (C. Teodorian)	221	»Nu sunt ungar«	86
Mormântul unui copil (M. Sadoveanu)	222	In preajma noului an	151
Biser. lui Bob (Dr. E. Dăian)	223	Chestiunea română în parlamentul ungar	177
<i>Alco:</i> Cântec de primăvară (poesie)	16	Răscoala țaranilor	243
Serenadă (poesie)	53	In chestia școalelor	282
Iubire	55	Crisa dualismului	307
<i>Amicul:</i> Căntece	278	<i>Al. Ciura:</i> Cei trei	17
In graiul nostru (poesie)	340	Două neamuri de C. Sandu Aldea (dare de samă)	27
<i>Blăjanul:</i> Timpul jertfelor	225	O săptămână în țară	41,76
<i>L. Bolcaș:</i> Ad vocem drept istoric (glosse)	180	Crăciun	145
<i>Enea P. Bota:</i> Ținându-ne de braț. Cântec	183	Chestiuni sociale	181
Fragment (poesie)	295	Revedere	279
Fagul (poesie)	306	Pe gânduri	323
<i>Dr. Aug. Bunea:</i> De ce se duc Românii în America	65	<i>Dafin:</i> Credință (poesie)	50
Profesorii școalelor secundare și ajutorul dela stat	129	Chemare (poesie)	70
Dare de samă despre »Correspondența și scrisorile părintelui jezuit Alfonz Carrilo« publicate de Dr. Veress Endre	156	Toamna (poesie)	124
<i>Ch.:</i> Munții Rodnei, studiu geografic întocmit pe baze geologice de Dr. V. Meruțiu (dare de samă)	184	Mântuire (poesie)	134
<i>Aurel Ciato:</i> Programul nostru	1	Primăvara (poesie)	213
E moartă limba noastră? (poesie)	7	<i>Sever Dan:</i> Emigrați!	122
† Axentie Severu	28	<i>Em. Gârleanu:</i> Inecatul	171
Probleme	29	Ochiul lui Turculeț	209
Ne trebuiesc orașe	60	La moarte	267
Politica reală la noi	97	<i>Ion Gorun:</i> Din Faust de Göthe (Din primul monolog al lui Faust)	36
Cântec haiducesc (poesie)	115	<i>Iuniu Br. Hodoșiu:</i> De ce se duc Românii în America. (Observări)	96
In chestia emigrării Românilor în America	158	<i>Nerva Hodoș:</i> Ortografia română	5
Memoriei lui A. Iancu (poes.)	165	<i>St. O. Iosif:</i> Vremuri (poesie)	86
In chestia libertății de presă	211	<i>Al. Lăpădatu:</i> Un memoriu al lui Damaschin Bojinca cu privire la starea și reorganizarea învățământului public în Moldova, la 1846	87, 104
		<i>Dr. Victor Macaveiu:</i> O săptămână în țară	216, 247, 308
		<i>Dr. Cassiu Maniu:</i> Rostul activității noastre parlamentare	34
		Program politic și capabilitate politică	51
		Critica filosofică a sistemului de guvernare în Ungaria	68

	Pag.		Pag.
Din istoria organizațiunii neamului românesc . . .	131	<i>Dr. Ioan Scurtu:</i> Insemnătatea Expoziției naționale a fraților din Regat	8
Confusiuni dialectice în în- țelegerea politicei națion.	162	Foi răslețe din istoria noa- stră ardeleană, neștiută încă	15
Cum vom fi liberi?	193	Literatura ca factor al so- lidarității neamului . . .	233
3/15 Maiu	257	<i>Slăvescu:</i> Inaugurarea statuei lui V. Alexandri	70
O scrisoare a lui Simeon Bărnuț către frații Golescii	270	<i>Henri Stahl:</i> Câțiva oratori contemporani (Impresiunile unui ste- nograf)	20
I. E. Driault despre che- stiunea austro-ungară 290,	313	<i>M. Străjanu:</i> Egoismul (fragment dintr'un tratată asupra filosofiei lui A Schoppenhauer) 73, 99	99
<i>Dr. Iuliu Maniu:</i> Ideea românismului și politica națională	3	Pesimismul (privit din punc- tul de vedere al științei și al simțului comun . . .	258
<i>N. Marcu:</i> Doina românească (poesie)	40	<i>Tribuțiu:</i> Serenada (poesie)	279
<i>Ilie Marin:</i> Un pseudonim	107	<i>X.: Probleme</i>	29
Ce ne lipsește?	147	Religiune și știință de Alex. de Mocionyi	59
Să fim mai comunicativi!	149		
Ținându-ne de braț (poesie)	183		
<i>A. Melin:</i> Dela noi (icoane)	57		
Feciorul popii Zaharie	90		
Din vrăjbi (frânturi)	154		
O adunare pentru limba românească	214		
<i>Dr. V. Meruțiu:</i> Omul și pământul	53		
Ce știm despre originea pământului?	115		
Cum s'au format munții și văile?	152		
O erupțiune vulcanică	175		
Viața din trecut	245		
<i>Dr. George Moroianu:</i> Creșterea și exportul nostru de animale odi- nioară și astăzi	140		
<i>Un moț:</i> Cari sunt cauzele răscoalelor din România?	241		
<i>D. Nanu:</i> Revedere (poesie)	269		
Din vechi scrisori (poesie)	270		
<i>M. N.:</i> Mitropolitul Sava Brancovici de Dr. Aug. Bunea	250		
<i>Dr. Ștefan Pop:</i> La istoria limbei române bănățene vechi (cercetări filologice)	283, 300, 326		
<i>L. Rusu:</i> Cronica lit. 24, 59, 120, 157, 219,	250		
Cronica artistică	94		
<i>Mihail Sadoveanu:</i> Plopul	10		
Balta liniștei	100		
Mănăstirea Râșca	196		

a V. ediție

ACATISTERIUL

sau carte ce cuprinde în sine ru-
găciuni pentru pietatea fiecărui
creștin. Revăzut și competat. —
În rugăciuni această carte e un ade-
vărat mărgăritar sufletesc, o carte
foarte potrivită pentru fiecare. —
Costă leg. 1 cor. + 10 fil. porto.

Redactor responsabil: AUGUSTIN GRUIȚIA.
Proprietar: AUREL CIATO.

PRIMUL ATELIER ROMÂN DE MAȘINI ȘI PLUGURI

ALUI

EUGEN NICOLA

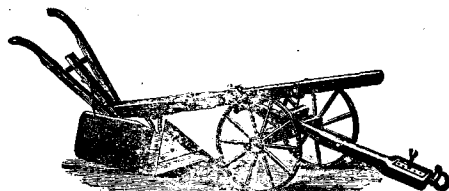
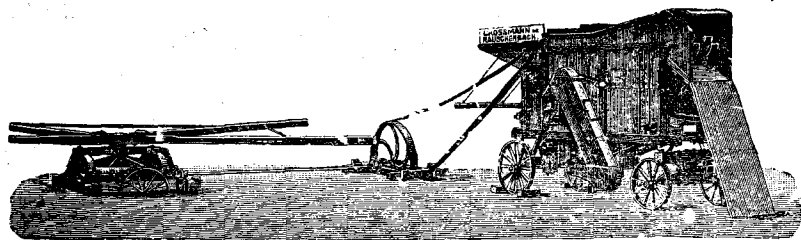
Blaj—Balázsfalva,

în care se pregătesc și reparaază toate speciile de mașini și unelte agricole.

Oferește On. Public:

Pluguri de o brazdă cu fierul, plasul și cormanul de oțal.

Pluguri schimbătoare din fier bătut și vărsat.

Mașini de amănat, săpat și sfărmit cucuruzul.

Mașini de înlătit mânate cu mâna, cu cai sau cu vapor dela cel mai mic, până

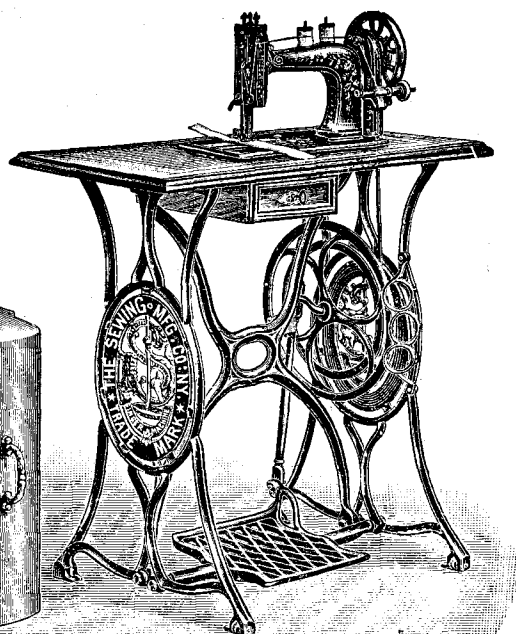
la cel mai mare număr.

Motoare de înlătit cu benzin, cel mai nou sistem.

Ciure de toate speciile, sistemele cele mai bune. Mașini de tăiat nutreț și napi.

Mai departe recomandă atențiunii On. Public:

Marele deposit de:

Mașini de cusut, sistemele ceel
mai bune.

Biciclete de emulat, elegante și
trainice.

Biciclete de motor, precum și cele mai
diferite mașini
tehnice.

Toate mașinile aici înșirate, pe
cum și alte de resortul acesta, se
pot comanda dela susnumita firmă
cu prețuri moderate și cele mai
favorabile condițiuni de plată în
rate.

Reparaturile

de orice natură, se efeptuesc

prompt și ieftin, pe lângă ga-

ranța cuvenită.

Primește instalații de mori pentru măcinat, cu vapor și benzin.

Atelier de croitorie

bine asortat cu stofe de toate calitățile, din cari pregătesc tot felul de **vesminte bărbătești, cu prețuri convenabile.** Se pot afla întotdeauna **vesminte gata** pentru domni și băeți, cu prețuri foarte ieftine.

➔ Mare magazin de haine pentru cei ce merg la America.

A. Trifan,
în B L A J, (Piața mare.)

„Note și reflexiuni la situația politică a Românilor din regatul ungar.“

de

Aurel Ciato.

o broșură de 64 pag. Prețul 1 cor.
+ 10 fil porto postal. Pentru România
1 fr. 20 bani.

Emil Oltean, măiestru zidar
diplomat.

Blaj, (Balázsfalva.)

Întreprinde ori-ce lucrare de: zidărie, dulgerie și tâmplărie.

ELENBOGEN ROZA

BCU Cluj / Central University Library Cluj
Blaj.
Recomând prăvălia mea bine asortată cu oroloage de argint și aur, lanțuri, cercei, precum și reparaturi efectuez prompt.

cu toată stima.
ELENBOGEN ROZA.

TIPOGRAFIA

Seminariului Arhidiecezan din Blaj,

fiind aranjată cu caracterele cele mai moderne, este în plăcuta poziție de-a executa pe lângă prețuri moderate, tot felul de lucrări tipografice, precum :

ziare, opuri, broșuri, note, placate, compturi, prețcurente, bilanțuri, anunțuri, invitări, circulare, bilete de cununie, logodnă, și de vizită, necroloage, cuverte tot felul de lucrări tabelarice. etc. etc.

➔ Sortiment avut de perdele.

P. Z.

Am onoare a aduce la cunoștința On. Public din loc și jur, că în

➔ **Prăvălia mea**
de modă ➔

de nou asortată cu tot felul de articlii pentru dame și domni să vinde cu cele mai moderate prețuri. Deosebite lucruri de îmbrăcăminte pentru bărbați.

3 buc. cravate 1 cor.

3 " " 2 " etc.

Să găsec în mare cadouri pentru Crăciun și Anul-nou.

Cu stimă

Francisc Sebes.

Mare sortiment de tapete.

Service prompt!